

sten.

EN TIDNING FRÅN SVERIGES STENINDUSTRIFÖRBUND

NUMMER 03 SEPTEMBER 2019

Parkliv!

PLOT STUDIOS **KARIN LARSSON** OCH **EMMA B JONES** LYSSNAR PÅ MALMÖBORNAS ÖNSKNINGAR NÄR DE RITAR DEN NYA STADSDELSPARKEN I HYLLE.

RIDDARHOLMEN STENPRISFINALISTERNÄ 3XLUND REDSKAPSGYMPA PÅ KALKSTEN
FAMILJEFÖRETAGENS FRAMGÅNGSFAKTORER HAGATORGET JAN ÅNDERS BRUNDIN

Sten är naturens äldsta konstform. En konst vi arbetat med i 115 år

Vi tillverkar allt ifrån gravstenar, murar, trappor och gatsten till grindstolpar, golvplattor, fönsterbänkar och bänkskivor.

**NILSSONS
STENHUGGERI**

SÖLVESBORG • www.nilssonssten.se • 0456-155 55

INNEHÅLL

NUMMER 03 SEPTEMBER 2019

STENNESTORN 10

Jan Anders Brundin är en legendar inom svensk stenindustri som bland annat har levererat sten till Saddam Hussein mitt under brinnande krig.

TEMA: DEMOKRATINS MÖTESPLATS 14

Torget är demokratins vagga – men hur ska stadens framtida mötesplatser utformas för att tillfredsställa så många som möjligt? Vi besöker Kiruna i norr och Malmö i söder.

3 X LUND 22

Bantorget, Sockertorget och Nordisk djungel i Stadsparken – tre stenprojekt som sätter sin prägel på ett växande Lund.

HAGATORGET I KARLSTAD 26

Hagatorgets nya stenbeläggning har haft en nyckelfunktion för den snabba omställningen till ett ombonat vardagsrum där den traditionella trasmattan har avbildats i sten.

RIDDARHOLMEN 28

Stenfyndnen under den gamla beläggningen på Riddarholmen har blivit en viktig del i arbetet med att förnya men också förankra platsen i historien – en utmanade balansgång i tolv etapper.

FAMILJETRADITIONER 32

Svensk Stenindustris ryggrad är familjeföretagen som har varit verksamma i generationer. Vi har bland annat besökt Valter Eklund som firade 80 år med att ge ut en egen familjekrönika.

TRIO GÖR UPP OM STENPRISET 37

Juryen har enats om tre finalister som på tre olika sätt lever upp till Stenprisets tre kärnvärden: estetiskt, hållbart och nyskapande.

HOPPA STENBOCK! 42

Konstnären och formgivaren Karin Tyrefors senaste verk *Jag kan – jag vill – jag törs* består av en serie med de mest klassiska inslagen från skoltidens redskapsgymnastik, tillverkade i kalksten.

PÅ OMSLAGET

Plot Studio.

FOTO: DANIEL ZACHRISSON

I VARJE NUMMER

Ledare 04

Kort & gott 06

Stenbrottet 08

Krönikan 40

Fråga Kurt & Kai 44

Marknaden 47

06

Minne, vaser
av Kaja Dahl.

28

FOTO: JÖRGEN JOHANSSON

Människan bakom allt

Det är sällan vi i branschen pratar om oss själva i tidningen Sten. Vi låter vårt arbete tala för oss. Samtidigt märker vi av en nyfikenhet på vilka vi är, inte minst bland yngre arkitekter och beställare, som blir allt mer intresserade av frågor om natursten och hållbarhet. Därför tänker vi bli lite mer "mänskliga" i tidningen. Redan i det här numret sätter vi tonen genom att skriva om några av de familjeföretag som i decennier har utgjort stommen i den svenska stenindustrin.

Det här är en bransch med mycket stolhet och stark sammanhållning. Alla känner alla och vi hjälper varandra, lokalt och nationellt. Många av våra medlemsföretag är också aktiva i sociala medier, där ni kan följa deras arbete i olika projekt.

UNDER SOMMAREN HAR vi passat på att uppdatera vår hemsida *sten.se* så att den blir bättre anpassad för flera plattformar, inte minst mobiler. I grunden är innehållet detsamma som tidigare. Fokus är fortsatt att hjälpa besökarna att enkelt orientera sig bland svenska stensorter, hitta leverantörer och ta del av senaste nytt när det till exempel gäller rekommendationer. Som vanligt är det en inkörningsperiod och jag tar gärna emot era synpunkter på den nya sajten!

STENPRISJURYN HAR utsett tre slutkandidater till årets pris: Restaurant Frantzén, Ikea och Skanskas koncept Boklök samt Panoramaterassen i Rinkeby. Vitt skildra projekt som alla lever upp till prisets kärnvärden: estetiskt, hållbart, nyskapande. I årets sista nummer presenterar vi vinnaren.

Slutligen: temat i detta nummer är utemiljö. Vi lever i en tid där det råder ett stort omvandlingstryck på våra städer och samhällen. Arkitektur är åter ett laddat ämne. Våra gemensamma ytor är bokstavligen demokratiska mötesplatser. Hur vi bygger våra torg kommer att avspegla vår tid, men hur ska man tillgodose alla behov?

Vi i stenbranschen lovar att göra allt för att den processen ska fungera! Det är vår skyldighet – och vi hoppas på ert förtroende.

KAI MARKLIN, ORDFÖRANDE SVERIGES STENINDUSTRIFÖRBUND. kai@sten.se

sten.

Nr 3 september 2019 • Årgång 81
Sveavägen 100,
S-113 50 Stockholm
www.sten.se
ISSN 0346-1866

Ansvarig utgivare

Kai Marklin
kai@sten.se

Utgivare

(Även prenumrationsärenden)
Sveriges Stenindustriförbund
Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad
info@sten.se • www.sten.se
Telefon: +46-(0)44 20 97 80
Fax: +46-(0)44 20 96 75

Redaktionsnämnd

Mats-Ola Ericsson,
Pernilla Löfgren,
Jörgen Lundgren.

Produktion

Lovstrom Content.
Redaktör Peter Willebrand
peter.willebrand@lovstromcontent.se
Adress: Sveavägen 100,
S-113 50 Stockholm.
Grafisk form Karin Nyman.

Annonsbokning

Kai Marklin
Tel: +46-(0)70 594 71 95
annons@sten.se

Tryckeri

Puna Musta, Finland

SKARSTAD RÖD BOHUS, Kungsbacka Torg

Hallindens GRANIT sweden

HALLINDENS GRANIT AB

Stenbrottet Skarstad 501, 454 92 Brastad
Tel +46(0)523 411 55
info@hallindensgranit.se

1. SVENSTORP Hallandia 2. BRASTAD Röd Bohus 3. TOSSENE Grå Bohus 4. SILVER Grå Bohus 5. SKARSTAD Röd Bohus 6. TRANÅS Original 7. BROBERG Röd Bohus
8. MOHEDA Svart Diabas

kort & gott.

Tipsa oss! Känner du till ett intressant stenprojekt? Hör gärna av dig till Stens redaktör Peter Willebrand.
peter.willebrand@lovstromcontent.se

FOTO: KARIN NYMAN

STEN I STAN:

Prinsessan Dianas minnesfontän

▼ I Hyde Park i London finns sedan 2004 ett imponerande minnesmärke över prinsessan Diana. Det är en gigantisk stenoal, cirka 50 x 80 meter, utförd av 545 block granit från Cornwall. Ovalen är som en kanal av sten, med ständigt strömmande vatten. Att gå ett varv – eller många – i fontänen är både rogivande och spännande, för det händer hela tiden något nytt under fötterna. Variationen i stenens struktur, form och mönster är fascinerande och kul att upptäcka. Landskapsarkitekterna Gustafson Porter + Bowman har designat fontänen, som har vunnit en rad internationella priser.

FOTO: MARTINA LUNDBORG

BRÖLLOP I KALKSTENSBROTTET

▼ Finns det en bättre inramning för en stenhuggares bröllop än att gifta sig i naturens eget kyrkorum – med väggar av kalksten? Knappast. När Tim Ericsson och hans Eva-Lena Lindqvist gav varandra sina löften i somras var kalkstensbrottet i Borghamn den självklara platsen för giftermålet. Tim Ericsson är den fjärde generationen i familjeföretaget Borghamns Stenförädling som även bryter den unika Kolmårdsarmarn, klassad som kulturhistoriskt världsarv. Behöver vi tillägga att det blev en magisk dag?

Läs mer om familjeföretagen som dominerar den svenska stenindustrin på sid 32–35.

25

september anordnar S:t Eriks och Nordskiffer Naturstensdagen i sitt showroom i Norra Djurgårdsstaden i Stockholm. På programmet står bland annat: unika lösningar för en mer hållbar innerstad, utemiljö, AMA Anläggning 20 och *Stenhandboken* med stenexperten Anders Junghage, tester och regler för fasader med Ludwig Tejler från Södertörns brandförsvär, samt tekniker för montage av natursten på fasad.

Skulpturen *Infinite Eight*, i diabas från Halländens Granit, har nu hittat hem.

FOTO: PÅL SVENSSON

Evigheten på plats i Alabama

▼ Pål Svenssons makalösa konstverk *Infinite Eight* står nu på plats vid Jule Smith Collins Museum of Fine Arts i Auburn i Alabama, USA.

– En tät liten trädgård med en mur runt, uppvuxna träd och buskar och en kvadratisk damm i mitten, är den plats man valt till diabbasskulpturen. Det blev helt otroligt vackert! En tio år gammal rumsgestaltning har nu fått ett tillägg, och det känns som om de två är som gjorda för varandra, säger Pål Svensson, som var med på invigningen.

Marmor och mässing vill drygt var tionde svensk ha i sitt drömbadrum. Här blandaren Grohe Atrio Polished Warm Sunset.

Sinne för sten

▼ Den norska designern och skulptören Kaja Dahl har i samarbete med Lundhs, Norges ledande stenexportör, och designföretaget Fram Oslo, tagit fram serien *Minne*, ett antal stenvaser i Larvikitt som utgår från stenens naturliga form. Tidigare har Dahl skapat stensculpuren *Garden* som även den utgår från stenblockets råa yta, med inspiration från zenträdgården.

– Jag fick chansen att arbeta med Larvikitt och Lundhs för några år sedan och har fortsatt sedan dess. Det finns något grundläggande och enkelt med materialet, samtidigt som jag gillar möjligheterna i utförande. I somras fick jag chansen att skapa en skulptur helt utifrån mina egna kunskaper, och sedan ta projektet vidare till stenhuggeriet. Det är spännande att utforska Larvikitten som är en relativ "ung" stensort. Den får ett magiskt uttryck när den poleras och de blåskimrande kristallerna kommer fram i den spegelblanka ytan.

– När det gällde *Garden* var jag otroligt nervös, eftersom den skulle ställas ut tillsammans med skulpturer från hela världen. Men det gick bra. Så här i efterhand ser jag att den följer min filosofi och de historier jag vill berätta: att skapa närhet till naturen genom material och poetiska funktioner.

Planerar du andra projekt med sten?

– Just nu jobbar jag med en utställning med skulpturer baserade på doft som ska visas i Oslo. Jag kommer att presentera flera arbeten i sten i kombination med andra material och doftelement. Jag skulle också gärna jobba vidare med flera storskaliga projekt i sten.

FOTO: INGER MARIE GRINI

Stenprisnominerade projektet Boklok är ett färskt exempel som visar att det inte blir dyrare att bygga med natursten.

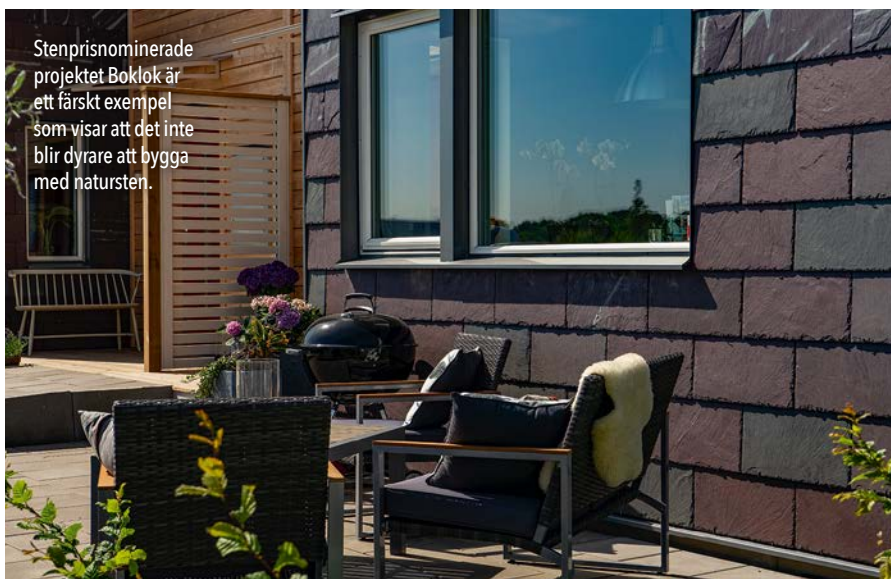

FOTO: JÖRGEN NILSSON

Branschen måste göra upp med fördomarna

▼ Priset och svårighet med rengöring är de två vanligaste skälen som tyska arkitekter anger för att inte välja naturstensmaterial. Det visar en enkät som Tysklands Stenindustriförbund står bakom, och som främst fokuserade på golvytor. Branschen drar slutsatsen att man måste bli bättre på att understryka naturstens hållbarhet och livslängd i prissammanhang, samt att "tvätta bort" ryktet om att natursten skulle vara mer komplicerat än andra material att hålla rent, eftersom det snarare är tvärtom.

Den europeiska stenorganisationen Euroroc har tidigare konstaterat att i takt med att allt fler material, inte minst kompositmaterial som efterliknar natursten, konkurrerar om arkitekternas val blir marknadsföring och kommunikation allt viktigare.

KÄLLA: STONE IDEAS

Kaja Dahl och *Garden*.

FOTO: MARTE DAHL

Unik dörröppnare

I Svenstorp bryts den unika Hallandagnejsen, en sten som är eftertraktad i hela världen.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **PER PIXEL PETTERSSON**

UTTRYCKSFULLA OCH FLAMMIGT ådriga Hallandagnejsen är tillsammans med Kolmårdsmarmorn en av två svenska stensorter som har förärats titeln Global Heritage Stone Resource, en internationell utmärkelse som tilldelas en natursten som haft särskild betydelse för människans kulturarv.

Björn Schouenborg, geolog och seniorforskare på Rise, Research Institutes of Sweden, har varit en drivande kraft bakom utnämningen av Hallandagnejsen till Global Heritage Stone Resource.

– Hallandsagnejsen representerar en viktig del i Sveriges geologiska historia. Den är värd att skydda, använda och sprida information om. För mig är Hallandsagnejsen som bäst när man tydligt ser det vackra vågiga mönstret med partier av ljusare mineral som svävar ut i små öar. När man dessutom vet vad det betyder rent geologiskt får det en extra dimension.

Jämfört med andra gnejser varierar Hallandagnejsen mer i färg och textur, vilket har gett den status som "världsunik".

Redan vid mitten av 1800-talet exporterades stora volymer Hallandagnejs som marksten till Tyskland och Danmark.

Den lokala brytningen har pågått mycket längre än så. Totalt har lämningar från cirka 500 brott påträffats i de områden i Halland som gett stenen dess namn.

SGU har även utpekat just dessa områden som riksintressen – skyddsvärda områden med särskilt värdefulla ämnen eller mineraler.

BROTTET I SVENSTORP drivs i dag av Hallindens Granit, och det är en av ett fåtal platser där Hallandagnejsen bryts i dag.

– Vi bryter cirka 8 000 ton per år. Det är en liten del av vår totala produktion men en mycket viktig sådan. Svenstorp är såpass unik att den fungerar som en "dörröppnare" till många kunder, säger Jörgen Lundgren, vd för Hallindens Granit.

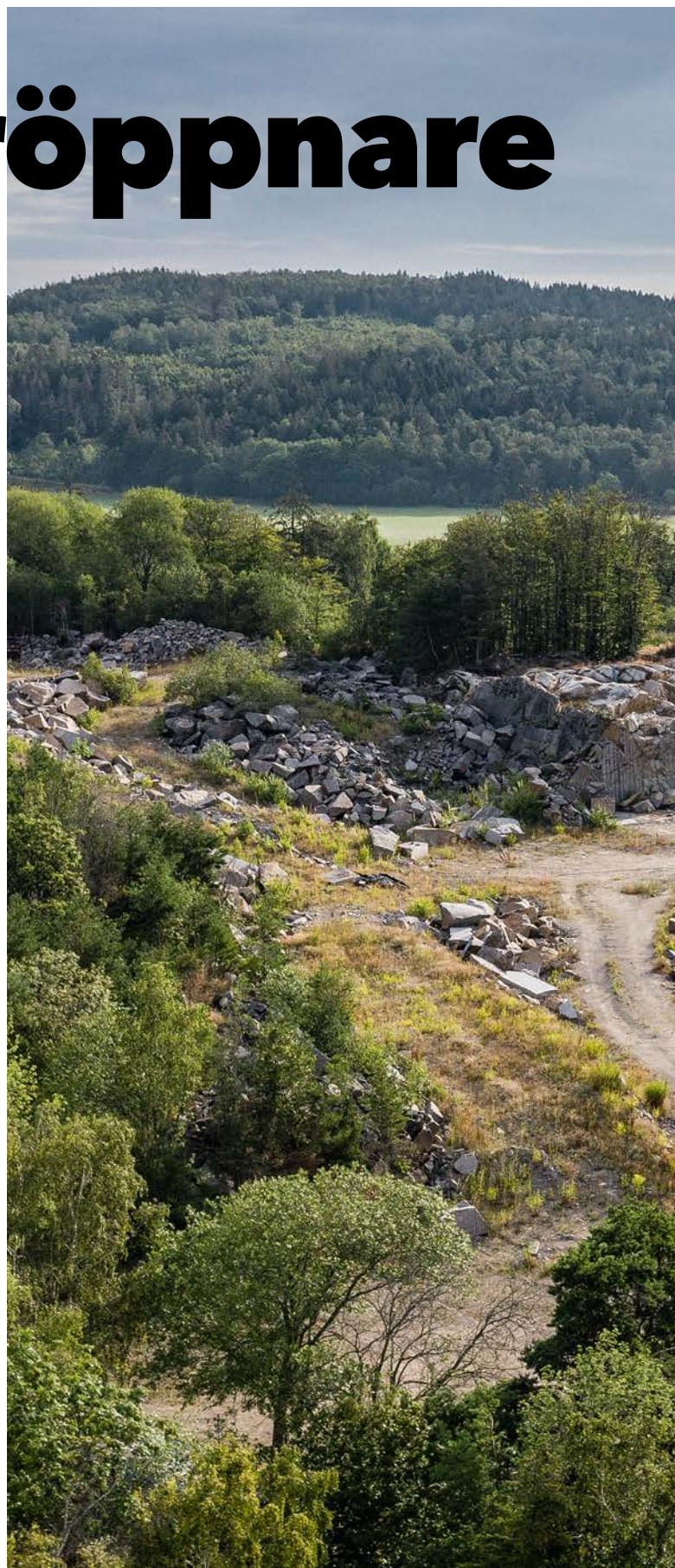
Efterfrågan domineras av gravvårdar och utsmyckning.

– Men den förekommer också i andra typer av projekt.

Samtidigt ställer Hallandagnejsen högre krav på beställare, bearbetning och montering när den används som byggnadssten om man strävar efter ett uttryck där stenens mönster och struktur kommer fram på ett lyckat sätt. Våra bohusgraniter är betydligt enklare i det avseendet.

När tycker du att Hallandagnejsen kommer mest till sin rätt?

– Den är fantastiskt vacker råkilad eller flammad. Ett aktuellt, lokalt favoritprojekt är kyrkogården i Söndrum. Där ser man verkligen prov på kunnig beställare, vacker sten, bra bearbetning och montering. En lyckad kombination i alla steg. ■

Svenstorp

FAKTA

Allmänt: Hallandagnejs är en metamorf bergart som bland annat innehåller kvarts. Utseendemässigt har den en böljande struktur i röda och gråblå nyanser. Gnejsen i Halland är relativt finkornig, vilket ger dess särpräglade uttryck.

Användningsområden: Fasadbeklädnader, gravvårdar, murar, markhållar och monument.

Vanliga ytbearbetningar: Flammad, krysshämrad, polerad, finslipad.

Jan Anders Brundin

Favoritsten: "Kirchheimer Muschelkalk Blaubank gestralht und gebürstet" (blåstrad och borstad).

Favoritprojekt (inte eget): Norska ambassaden i Berlin.

Favoritprojekt (eget): F.d. Cardos huvudkontor i Malmö (bredvid Stadsteatern).

Favorituppdrag: EU-forskningsprojektet Team om fasadstens-egenskap, deformation och hållfasthet.

Ångrar: Eftergift till beställare om förekomst av "prickar" i sandsten i fasadplattor.

Läser: just nu Masha Gessen *Framtiden är historia*.

Lyssnar på: P1.

Ser på: Tv-nyheter, sport samt Helsingborgsbiografen Röda Kvarns program.

”Sakkunskapen ger mig legitimitet”

Entreprenören Jan Anders Brundin är en branschnestor som bland annat har levererat sten till Saddam Hussein mitt under brinnande krig. – Det är få platser i världen där jag inte satt ned en kartnål, säger han.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO ANNA RUT FRIDHOLM

Jan Anders Brundin är en legendar i svensk stenindustri. Under sitt yrkesliv – ännu fullt aktiv vid 74 års ålder – har han bland annat varit global handelsresande i sten, principfast besiktningsman och förhandlare som löser tvister. Den gemensamma nämnaren: djup kunskap, oavsett om det handlar naturstenens egenskaper, monteringsmetoder eller affärsjuridik.

– Stentrender och tillfälligheter har styrt mitt yrkesliv, sammanfattar han och ursäktar sig för ett samtal från en leverantör.

Konversationen sker symtomatiskt på italienska, ett av de språk som Jan Anders Brundin behärskar.

– Den moderna stenbranschen är global och man måste lära sig att förstå olika kulturer. Människor är mer komplexa än byggmaterial, men när man väl behärskar olikheterna blir det mindre komplicerat och man når snabbare samsyn.

Exemplen på hans internationella uppdrag genom åren skulle utan vidare kunna fylla en bok. Ett av de mer spektakulära är Saddam Husseins konferenshotell i Bagdad.

– Mitt största projekt någonsin pågick när kriget med Iran bröt ut. Skanska hade ett kontrakt med irakiska staten och totalt var cirka 100 stenmontörer inblandade. Saddam Hussein räknade kallt med att hans anfallskrig skulle vara över efter åtta dagar. Det tog åtta år. Luftvärnskanoner sattes upp på byggnaderna som vi arbetade med, men hotellet färdigställdes och är såvitt jag vet i fungerande skick.

Irak är inte den enda totalitära regimen på uppdragslistan. Jan

Anders Brundin nämner Libyens förre ledare Muammar Khaddafi och en rad andra stater i Mellanöstern.

– När jag arbetade för en pakistansk byggtreprenör i Abu Dhabi uppmanades jag att aldrig tala högt om de svenska stenmontörernas löner eftersom det skulle orsaka rabalder. Svenskarna hade 20-30 gånger högre lön än de pakistanska arbetarna.

Karriären inleddes hos klassiska Kullgrens Enka år 1972. Den nyutexaminerade civilingenjören från Lund tänkte ge stenindustrin ett par år.

– Jag kunde ingenting om sten och fick börja med en resa till Portugal och köpa fönsterbänkar. Tanklöst kan man tycka i dag, men på den tiden dominerades ”Enkans” verksamhet av export av blocksten, tillverkning av gat- och kantsten och i viss mån även gravstenar. Stenprodukter till byggprojekt var ”önskade produkttillskott”.

När moderbolaget Skansen Lejonet gick i konkurs 1977 startade Jan Anders Brundin sitt entreprenadbolag. Första uppdraget var för Skanska och beställaren fanns i Leningrad – i dag S:t Petersburg. Arbetsplatsen hade tilldelats status som svenskt territorium.

– En praktisk lösning som gjorde att den ryska handelsflottan kunde hämta ut ”mina” 25 000 kvadratmeter stenprodukter i Malmö som sedan lossades i Leningrad, utan att förtullas.

Han kanske var en novis i början, men efterfrågan på hans kunskaper och erfarenhet ökade med åren, vilket efter hand ledde till parallella uppdrag som både entreprenör och konsult.

– Två hattar på skallen blev till slut en för mycket, och 1994 valde jag att gå över till att bli konsult på heltid.

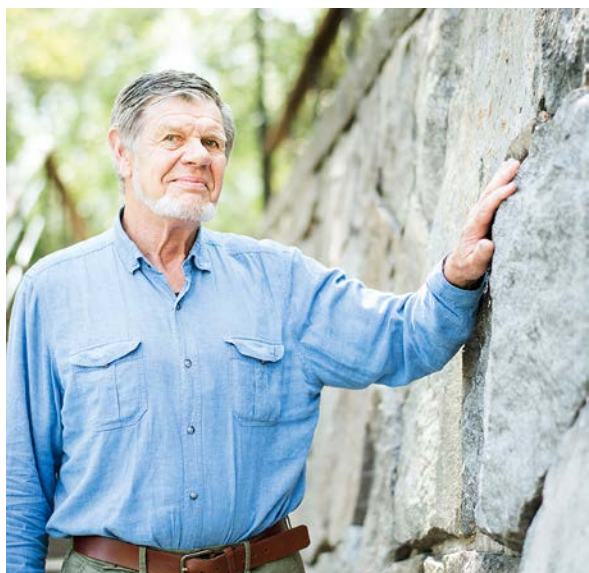
Det är också i konsultrollen som de flesta i dag känner honom, bland annat som en av Stenindustriförbundets tre rekommenderade besiktningsmän.

– Jag är ganska ensam med min mixade bakgrund, vilket gör att jag ofta har fått följa projekt från ax till limpa, inklusive slutbesiktning.

Numera är de rena besiktningsuppdragen relativt få. I stället

”Jag kunde ingenting om sten och fick börja med en resa till Portugal och köpa fönsterbänkar ...”

» kallas han ofta in vid tvister, som inte sällan uppstått efter den formella slutbesiktningen.

– Det kan röra sig om en formell överbesiktning eller ett tvist- ärende om en köksbänksskiva där en privatperson är slutkund. Mycket handlar då om att bena ut vad som verkligen är doku- menterat och överenskommet.

Han kallas även in som sakkunnig, där hans juridiska kun- skaper gör att han närmast fungerar som en medlande ”domare”.

– Okunskap är den främsta förklaringen till felaktigheter. Sak- kunskaperna är vad som i 19 fall av 20 ger mig legitimitet, i kom- bination med förmågan att förklara pedagogiskt. Jag hade som exempel en kund i Jämtland som hade problem med golven i tre våtrum. Entreprenören kom till platsen, fullt övertygad om att han monterat den tillhandahållna stenen helt rätt, men när vi skildes åt några timmar senare hade han insett att så inte var fal- let och att han måste stå för kostnaderna att göra om jobbet.

Du har varit stenindustrin trogen i snart 50 år, hur skulle du säga att den har utvecklats?

– Digitaliseringen har påverkat både produktion och brytning. Den svenska branschens relativa litenhet har annars gjort att många haft svårt med nyordningar, som till exempel importen av sten från lågkostnadsländer. Det goda med de internationella utmaningarna är att förändringar tvingas fram snabbare. Jag är till exempel övertygad om att alla fasader inom 5–10 år monteras med baksidesförankringar på någon form skensystem.

Om du skulle rekrytera en efterträdare, en novis som du en gång var, vilka förmågor skulle du lyfta fram?

– Tre saker! För det första: lingvistisk förmåga för två tre främ- mande språk. För det andra: bred erfarenhet av olika typer av byggprojekt. För det tredje: givetvis ett genuint intresse att lära sig allt om natursten.

Är din kärlek till sten intakt efter alla dessa år?

– Ja, natursten har varit ett fantastiskt material att arbeta med. Som upplevelsen att färdas längs en skogsväg i Ingenmansland och till slut komma fram till ett stenbrott där erfarna, tystlåtna bergsmän läser naturens förutsättningar för brytning och bear- betning. Här finns respekten för naturen kombinerat med triv- seln och glädjen att få arbeta med berggrundens material. Dessa personliga möten och kunskapsmättade samtal på plats ... det finns inget bättre. ■

Kulturbyggnader

Renovering och montering
av natursten på kyrkor,
slott och gamla byggnader.

**NÄRKE
STEN**

Narkesten.se

Tradition från Öland

Mysinge Stenhuggeri AB är ett familjeföretag i den tredje generationen och har sedan 1930-talet brutit och förädlat den öländska kalkstenen. Vi levererar Ölandskalksten till det stora och lilla projektet, både i inne- och utemiljö.

Mer information om produkter och bearbetningar finns på vår hemsida.

MYSINGE
STENHUGGERI

Demokratis mötesrum

Arkitekturuppror, politiska utspel och medborgare som räknar med att deras röster blir hörda. Arkitektur har en starkare laddning än på mycket länge. Men hur ska stadens framtida demokratiska mötesplats utformas för att tillfredsställa så många som möjligt – och vilka ska man lyssna på, frågar sig skribenten **Petter Eklund**.

An architectural rendering of a modern park. In the background, a large building with a glass facade and a wooden frame stands. A tall, slender sculpture with a circular, windmill-like top is positioned in the center. The foreground features a paved walkway, a swing set, and a man holding a child's hand. To the left, there are tiered stone steps and a garden bed with purple flowers. The scene is set under a clear blue sky with lush green trees.

Så här ska den nya stads-
delsparken i Hyllie i Malmö
se ut då den står helt klar.

ILLUSTRATION: PLOT STUDIO
I SAMARBETE MED NYRÉNS
ARKITEKTKONTOR

Vi människor vill mötas. När vi bygger städer byggs även mötesplatser: torg, parker, allmänna områden, där vi kan mötas och vistas. Det verkar enkelt: Hyde Park, Röda torget, Slottsskogen i Göteborg, Alexanderplatz i Berlin, Pildammsparken i Malmö.

Torg kan vara skrämmande stora, de kan vara myllrande fyllda med folk. Parker kan vara som skogar eller skarpskurna scenografier av grönska. En piazza i Italien med espresso i skuggan och folkliv runt om är en arketypisk mötesplats, där livet händer. Men att skapa dessa mötesplatser är inte lika enkelt som att njuta dem. Torg och parker har uppstått som luckor i stadsväven. Men torg har också skapats för att förstärka intrycken av palats och maktens byggnader.

– Torget är stadens viktigaste plats, demokratins plats, säger Thorbjörn Andersson, landskapsarkitekt med 40 års erfarenhet, nu på Sweco.

– När jag gick ur plugget var torgen parkeringsplatser. Det fanns inget stadsliv att tala om, utan alla flydde till villaområdena om de hade råd. Stadslivet i dag är en revolution som har inträtt på bara 30–40 år.

Det är en megatrend som pågår i hela världen.

– Frågan om medborgardialoger är inte så svår, men har många svar. Arbetar man som jag med nästan bara offentliga arbeten, då måste man per definition lyssna på folk. Det finns moraliska skäl, men det är också skattepengar som ska användas.

Det är ett ansvar att lyssna, det ingår i hållbarhetsbegreppet. Åsikterna och känslorna måste tas på allvar och behandlas.

– Ibland får vi höra att: "Medborgarna ska bestämma vad som ska bli på torget." Det är en svår situation. Om din toalett är sönder hemma, kallar du på en rörmokare eller en målare då? Landskapsarkitekten måste ha ett professionellt mandat. Experterna måste guida, men ändå inte styra för mycket. Vi får aldrig bli arroganta. Däremellan måste vi hitta en position.

Parker och torg är intimt kopplade till demokrati och samhällsbyggnad. Därför är deras framväxt intressant.

– När stadsparker började anläggas var de något som människor skulle betrakta. Före Folkets park-rörelsen var det enbart det övre samhällsskiktet som hade tid att promenera i och uppskatta parker. I dag är parker till för alla och de skapas ofta för aktiviteter, säger Karin Larsson, landskapsarkitekt på nystartade Plot Studio i Malmö.

Hon och hennes kollega landskapsarkitekten Emma B Jones vann förra året, tillsammans med ett större team, en tävling om en ny stadsdelspark i Hyllie, i södra Malmö. Där fanns bara åkrar fram till tidigt 2000-tal då byggnader började resa sig.

Malmö Arena kom först 2008. Köpcentret Emporia invigdes 2012, samma år som prisbelönta Hyllie torg, med bokträd, ljusspel, vattenspeglar och egen stjärnhimmel, ritat av Thorbjörn Andersson.

Hyllie växer och planläggs. Nya stora områden kommer att byggas på det som nu är väntande leråkrar. Det hela påminner om när miljonprogrammet växte fram.

Plot Studio har ritat den nya stadsdelsparken tillsammans med bland andra sin tidigare arbetsgivare Nyréns, Ekologigruppen och husarkitekt Marcus Abrahamsson. Karin Larsson och Emma B Jones betonar teamets betydelse. Tävlingen genomför-

Emma B Jones och Karin Larsson, Plot Studio.

FOTO: DANIEL ZACHRISSON

”Före Folkets park-rörelsen var det enbart det övre samhällsskiktet som hade tid att promenera i och uppskatta parker. I dag är parker till för alla.”

des också medan de båda ännu var anställda på Nyréns, och när kontoret stängdes kunde de ta över projektet.

De har utgått från allmänhetens önsknings- och drömmar, frammanade i en process ledd av Eva Delshammar på Fastighets- och gatukontoret på Malmö stad. Allmänna önskemål och åsikter vaskades stegvis fram till mer konkreta förslag, som blev utgångspunkten för Plot Studios arbete.

För att processen ska bli konstruktiv behöver samtalet övervakas och bearbetas medan det pågår. Tyckanden och åsikter är ofta starkt upplevda men diffusa – och kan förtydligas av yrkeskunskap. Annars finns en risk för ett moras av åsikter som inte leder någon vart.

I dag har vi vant oss vid det nätburna "folkets röst", ett oavbrutet brusande i kommentarsfält på Facebook och i andra kanaler. Kanske är det en elektronisk motsvarighet till äldre tiders folksamlingar på torgen, demonstrationer eller uppretade uppbåd i jakt på Frankensteins monster. Arkitekturen har blivit en teater för åsiktsstormar som oftast handlar om estetik, inte innehåll.

Fenomenet Arkitekturupproret ägnar sig bland annat åt att rösta fram Sveriges fulaste stad, nu senast Borlänge, en industristad med sina särskilda problem och stolthet, som inte behöver stämplas ytterligare. Att döma ut en stad som fulast är meningslöst. Det talas i dag svepande om "klassisk skönhet" och "vacker arkitektur", men det som glöms bort är att gårdagens pampiga fasader, som i dag lyfts fram som ideal, i själva verket var bilder av ett hårt klassamhälle. Husens främre fasader var pråliga och skrytsamma, bakgårdarna var mörk misär. Bostäder var som scenbyggen. I dag kan de ses som pastischer från en förlegad tid.

Det demokratiskt goda i folkhemstanken aktiveras nu igen, genom processer som den kring Hyllie stadsdelspark. Alla hör hemma i parken, redan från start.

– Tanken är att folk från hela Malmö ska ha lust att ta sig till Hyllie, just för att uppleva något i parken, säger Karin Larsson.

Processerna var klara och öppna. Medborgare i områdena kring Hyllie deltog i tre workshoppar. De representerade olika åldersgrupper, från barn till äldre som bott i området i decennier, i hyreshus och i villor. De första mötena på senhösten 2017 samlade in åsikter och idéer, på möte ett under rubrikerna *drömmar och behov*, som på möte två blev *behov och rumslighet*.

Tidigt dök en "grön längtan" upp och olika förslag på vatten och växter. Insamlade ord var bland andra "vild och vacker", "sus i träd", "naturligt att gå igenom", "trygghet", "en grön, lummig kontrast till alla kantiga byggnader" – kort sagt en tydlig palett av naturlängtan, utlöst av moderniteten i Hyllie centrum.

"Hyllie behöver en identitet" var en åsikt. Inget tal om "skönhet", utan funktion och känsla. Parken skulle vara både en plats för "lugn och ro" och en aktiv park. Det storslagna evenemangs- och shoppingdrivna centrumet behövde en motvikt.

Plot Studio satte i gång med att rita parken. Karin Larsson minns skrattande första gången de besökte platsen.

– Det var snö och vi försökte stega upp parkens form på åkern.

Plot Studio behövde inte grunna ensamma. Resultaten från de två första workshopparna dök upp och blev ett "obligatoriskt referensmaterial" till tävlingsprogrammet. Hyllie växer fram som en tät och urban stadsdel och en "grön och lummig" kontrast efterfrågades.

En yttre mötesplats var viktig. Det är mycket inomhusaktiviteter i Hyllie. Plot ville därför skapa en grön mötesplats, och även dra nytta av medborgarsamverkan under parkens etablering.

– Hur tar man hand om en plats? Har man varit med i processerna är man mer mån om platsen och mer rädd om den, funderar Karin Larsson.

En av anledningarna till att Plot Studio vann tävlingen var just öppenheten i förslaget, att parken ska växa fram genom besökarnas delaktighet.

– Det var modigt av Malmö stad att välja vårt förslag. Det är inte bara att köpa det rakt av, utan det krävs ett långsiktigt engagemang, säger Emma B Jones.

FOTO: AGNES ERICSSON/ÅF INFRASTRUCTURE

FOTO: AGNES ERICSSON/ÅF INFRASTRUCTURE

Att flera olika deltagare stod bakom förslaget gjorde det väl genomarbetat. Ekologigruppen är experter på vattenflöden, ångar, dagvattenväxtlighet och Marcus Abrahamsson ritade växthus med fokus på sociala möten, inte bara växtodling.

– Parken är nu ett slags idékatalog för framtiden, säger Emma B Jones.

En tredje workshop genomfördes i oktober 2018, när det vinnande kontoret skulle återkoppla till medborgarnas förslag. Plot Studio hade då tagit fram ett förslag och gett det namnet *Framtidens park är aldrig färdig*.

Kanske var det lite nervöst. Men jo, mottagandet blev gott. Folk tyckte om parken, tyckte att mycket av det som hade funnits i drömmarna nu syntes tydligt formulerat och ritat.

– Det gäller att hitta en balans mellan frihet, där alla får göra vad de vill, men också skapa en struktur. Det ska få finnas delar som är rufsiga och oförutsägbara, men hade hela parken varit

sådan hade den varit svår att ta till sig, säger Karin Larsson.

Emma B Jones fyller i:

– Vi tänker oss en flexibilitet och har skapat ett ramverk där delar vi har ritat som permanenta kan komma att förändras. Det kommer att ta tid innan parken blir som på ritningarna.

Speciell för platsen är den starka blåsten. Det behövs vindskydd, mikroklimat, småbyggnader, kojor.

Parken har en lång process framför sig, kanske 20 år, så det är viktigt att göra tidiga nedslag i det ofärdiga. Ringlande stigar ska leda genom det blivande landskapet. Här hittar vi ett av parkens få inritade stenmaterial, stenmjöl.

– Det blir mycket sten i de gångarna, skrattar båda, som annars inte har fokuserat på sten och hårdgjorda ytor, utan på det gröna konceptet.

Stenen finner man i Hyllie centrum.

Byggstarten för parken är planerad till 2020, då arbetena börjar med den norra delen, en fruktlund och en stor mötesplats med sitttrappa. Totalt blir parken 64 000 kvadratmeter, ungefär lika stor som Folkets park i Malmö.

Det skymtar en motsättning mellan sten och grönska. Men förslagsprocesser av detta slag har egentligen inte med material i sig att göra, utan med platsen och människorna som ska använda den. Enligt Thorbjörn Andersson finns ingen formulerad kunskap om sten i de stora folklagen, men däremot finns en djupare känsla för kvalitet.

– Skulle jag fråga: "Vill ni ha sten och betong på torget?" Nä, det är det sista folk vill ha. Det representerar liksom det hårda och det omänskliga. Men när torget väl byggs, då uppstår ofta gillandet, då träder stenens kvalitet fram.

Stortorget i Karlskrona är en motsats till Hyllieparkens gröna visioner. På torget ligger en historisk, vackert satt gatsten mellan två kyrkor. Det är massor av sten, men ingen vill bygga om torget till en grön stadspark. Natursten ett självklart, traditionellt inslag i världsarvet.

Thorbjörn Andersson har tidigare lett ombyggnaden av en 30-metersrabatt kring en staty av Karl XI: e ute på monumental-

"Det kan låta banalt att sätta dit en massa sittplatser, men det är grunden till möten och samtal."

torget. Men där petade man på något som "alltid" hade funnits och hembygdsföreningen mullrade.

– "Det du håller på med här, det är det ingen som gillar", var budskapet, säger Thorbjörn Andersson, som mötte dem och diskuterade saken. Hembygdsföreningar är viktiga lobbyorganisationer som man måste lyssna på. Det ingår i jobbet.

Finns det något gemensamt i vad människor i undersökningar önskar sig?

– Människor vill ha mer grönska. De vill ha vatten, vattenspeglar eller fontäner, och de vill ha lek. Det sista är det svåraste, för lek är inte nödvändigtvis detsamma som lekredskap.

Ofta vill politiker och beslutsfattare ha konkreta svar på vad en plats ska vara till för.

– Landskapsarkitekter avkrävs ofta exakta svar. Säger de att torget är en öppen yta där man får göra vad man vill, då kan myndigheterna bli nervösa.

Thorbjörn Andersson har upprättat ett schema med 30 tänkbara aktiviteter och årstider, en sådan är en bra hjälpreda. Stora torget i Västerås ska göras om. Där finns i dag inga sittplatser, bara parkerade bilar.

– Det kan låta banalt att sätta dit en massa sittplatser, men det är grunden till möten och samtal.

Torget grova gatsten är fin och historisk, men den fungerar inte tillgänglighetsmässigt.

– Vi ska spara stråk av den i slätare ytor.

Uteserveringar är ett särskilt fenomen. Serveringar innebär att offentliga platser privatiseras. I Västerås diskuteras just nu om det ska sättas en gräns för uteserveringar.

– Det hela blir en enda uteservering där medborgarna måste betala för att få vistas.

Att hitta en identitet för en plats är det viktigaste. Hur trivs västeråsarna på sitt torg? Hur känns Hyllie stadsdelspark om 10–15 år? Har den blivit Malmöbornas egen växande park?

– Uppnår man något sådant har man vunnit mycket. Att politikerna avsätter pengar och byggindustrin bygger – "Varsågod, här är ert nya torg" – den tiden är förbi. I dag måste vi ha processer, folk måste få reda på vad som händer och få påverka, säger Thorbjörn Andersson.

Samtidigt är platser svåra att förutsäga, det är ofta charmen med dem.

– När jag ritar ett torg försöker jag inte programmera det för detaljerat. Folk väljer ändå sina aktiviteter och i bästa fall är det människorna som gör hela platsen.

Med lite hjälp av god landskapsarkitektur.

– Det är viktigt att inte bara skapa en park som ser vacker ut, utan en plats som människorna kan göra till sin egen, säger Emma B Jones på Plot Studio. ■

Stortorget
i Karlskrona.

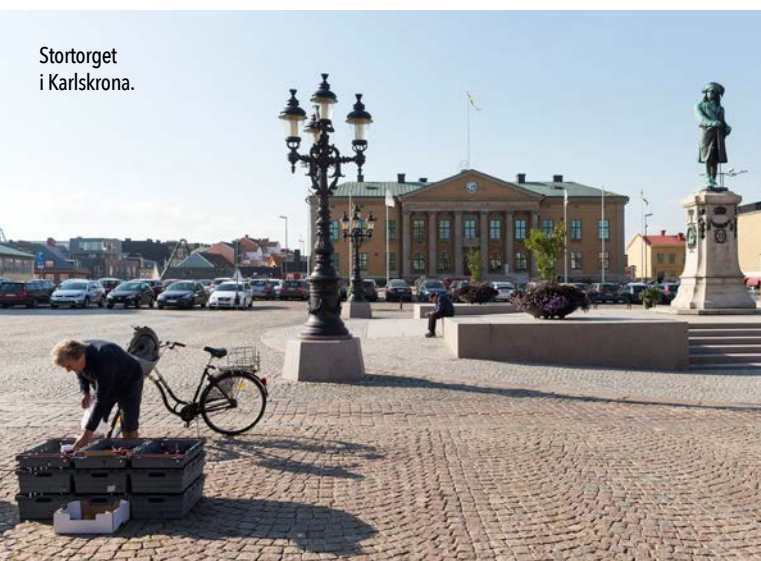

FOTO: KASPER DUDZIK

ENKELT

www.granumstenprodukter.se

Kirunas nya stadshus Kristallen har ärvt klocktornet från det gamla. Torget vid stadshuset ska fylla många funktioner och användas för evenemang som skidtävlingar, marknader och festivaler året runt.

Medbestämmande

Hållbarhet och återbruk. Naturen tre kvarter bort – och en tätare stad med fler mötesplatser. Denna treenighet sammanfattar Kirunabornas förväntan på sin stad – efter den stora flytten.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **HENNING LARSEN ARCHITECTS**

Framtidsscenarioet är bland annat resultatet av ett flertal workshoppar som White Arkitekter höll med Kirunabor 2015 och 2016. Deltagarna utgjorde ett tvärsnitt av invånarna, från pensionerade affärsidkare till skolelever, och representerade även olika intressen som näringsliv och turism.

Och de hade haft god tid på sig att fundera på framtiden. Redan 2004 kom de första signalerna från LKAB om att staden skulle behöva flyttas på grund av rasrisk. Beskedet blev en spektakulär nyhet som gav eko i en hel värld. Flytten andades samtidigt ett slags enighet – och utmålades snabbt som ett demokratiskt projekt där Kirunabornas röster skulle få höras.

– Vi förstod att de flesta som deltog i våra workshoppar tidigt varit inställda på att flytta, men många befann sig också i ett

slags limbo eftersom de inte hade någon riktigt klar bild av hur den nya staden skulle se ut, säger Sam Keshavarz, ansvarig landskapsarkitekt vid White Arkitekter.

NÄR WHITE ARKITEKTER, i samarbete med Ghilardi + Hellsten Arkitekter, 2013 vann uppdraget att peka ut riktningen för Kiruna 2033 siktade förslaget betydligt längre in i framtiden. Med ett hundraårigt perspektiv kallat Kiruna 4-ever utmålades en stad som inte längre skulle vara lika beroende av den gruvdrift som var anledningen till att staden behövde flytta. Under workshopparna fick deltagarna byta perspektiv med varandra, just för att nå fram till en gemensam och långsiktig vision.

– Behoven såg förstås olika ut. För en småbarnsfamilj var till exempel närheten till skolor och affärer viktigare än för andra. De ville ha en stad med mindre avstånd.

Unga människor var överlag mest positiva till flytten.

– Samtidigt är det en grupp som är mer flyttbenägen än andra. För många unga var det snarare viktigt att skapa en stad att återvända till, som man kunde känna igen och som kändes som hemma. Stadens identitet är väldigt viktig.

Äldre personer var mer otåliga.

– De ville att det skulle börja hända saker, det har ju talats om flytten sedan 2004.

WHITE ARKITEKTER REKRYTERADE även, som första byrå i Sverige, en socialantropolog, Viktoria Walldin. Medierna beskrev initia-

Sam Keshavarz,
ansvarig landskapsarkitekt på
White Arkitekter,
var med och höll
i workshoppar
med Kirunabor.

i norr

tivet som en pionjärsatsning som skulle få efterföljare i takt med det ökade engagemanget i den lokala arkitekturens betydelse.

– Vi började med att göra intervjuer utifrån en dialogtrappa just för komma fram till vilka värden som var viktiga för stadens identitet, säger Viktoria Walldin.

Analysarbetet visade inte oväntat att det fanns en stark symbios mellan invånarna och gruvbolaget LKAB, även bland dem som inte arbetade för företaget. Det fanns en grundsyn att "LK" skulle skjuta till nödvändiga medel för att bygga staden som alla vill ha. Med en så dominerade arbetsgivare på en mindre ort uppstår en stark vi-känsla, konstaterar Viktoria Walldin.

– En viss nostalgi kring förlorade värden fanns förstås, men inte alls på samma nivå som man till exempel kan möta när man ska göra förändringar i Stockholms innerstad, säger hon.

Natur och kultur stack ut som två viktiga värden som behövde förenas i stadens identitet – och balanseras mot varandra.

– Med naturen så starkt närvarande blir det viktigt att förstärka kulturens roll, inte minst för att få människor att vilja stanna. Unga kvinnor i synnerhet lyfte fram behovet av ett levande kulturliv, de tillhör ju också dem som först flyttar. Kulturen är även viktig för näringslivet, inte minst för dem som arbetar med turism. Dessutom är Kiruna ett centrum för europeisk rymdforskning och måste konkurrera om de bästa forskarna.

KIRUNA HAR RYKTE om sig att vara en nybyggarstad, men har även en mycket stark arkitekttradition, buren av namn som Per Olof Hallman, Artur von Schmalensee och Ralph Erskine. Det nya stadshuset Kristallen, som rymmer både stadshus och länsmuseum, är en stark symbolisk markering av en ny tid, just med tanke på att det gamla stadshuset, ritat av von Schmalensee, var så starkt förknippat med Kirunas arkitektur. Det gamla stadshusets klocktorn har fått flytta med till det nya stadshuset. Placerat på en sju meter hög sockel och sträcker det sig 33 meter över marken.

Torget vid stadshuset ska både vara en länk till den gamla staden och det nya Kirunas hjärta.

– Det demokratiska torget ska vara tillgängligt för alla, inte minst unga, säger Sam Keshavarz.

Visionen för det färdiga torget är att det ska fylla många funktioner och rymma aktiviteter året runt.

Materialvalen har inte varit en särskilt prioriterad fråga för deltagarna i referensgrupperna. Men beslutet är att markbeläggningen ska vara mörk natursten från fasad till fasad.

– Vi har ännu inte fattat några beslut, men mest sannolikt blir det grå Kuru och Ristjärvi, säger Sam Keshavarz. ■

Vi livar upp slitna stengolv

- Slipning av alla slags naturstens- terrazzo- och betonggolv
- Reparation och lagning av skador i golv och trappor
- Ytskydd och impregneringar
- Läggnings av terrazzo och naturstensgolv
- Installation av skrap- och torklösningar i entréer
- Rivning och Ytbearbetning inför nyläggning av golv
- Försäljning av skötselprodukter och kringutrustning

Göteborg: 031-87 05 40 | Stockholm: 08-604 30 00 info@ajourtrading.com

**AJOUR
TRADING**

CENTRUM FÖR GOLVKUNSKAP
www.ajourtrading.com

Bimack - Bellinzoni - Billy's - Flex - Hermes - Performance - Workdiamond

3XLUND

Bantorget, Sockertorget och Nordisk djungel i Stads-
parken. Tre platser där ett noggrant urval av nordiska
stensorter sätter sin prägel på ett växande Lund.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **EDGE**

1. Djungel- upplevelser

ÅR 2009 INLEDDES förnyelsen av Stadsparken i Lund enligt ett förslag framtaget av landskapsarkitekt Ulf Nordfjell.

Tio år senare har projektet nått hela vägen. Den avslutande sista etappen Nordisk djungel invigs officiellt i september, men besökarna har redan hittat hit, inte minst barnfamiljer. Så är det också en djungel som bjuder in till närvaro, upptäckarglädje och interaktivitet. Många stannar upp vid dammens trädäck och det nya vattenfallet som strömmar fram genom en mur av skiffer. Barn klättrar på de omgivande stenpartierna. Och botten i det grunda vattnet mellan trädäcken har fyllts med mjuka stenar som gör det behagligt för den som låter fötterna vidröra dem.

– Det har funnits en nyfikenhet för projektet, kanske för att den här delen av parken tidigare varit lite outnyttjad. Jag själv vill att en park ska inbjuda till aktivitet, inte bara vara något vi betraktar på avstånd, säger Jonas Jiborn, landskapsarkitekt vid Edge i Malmö.

Han och kollegerna Ann-Sofie Larsson och Susanne Sixtensson har stått för gestaltningen, som fått göra avsteg ifrån de ursprungliga idéerna, bland annat av hänsyn till kulturhistoriska värden.

– Det gav samtidigt större frihet att tänka nytt, vilket jag gillade. Nordisk djungel är tveklöst ett av de roligaste projekten som jag har varit inblandad i, säger Jonas Jiborn.

MYCKET AV ARBETET med Stadsparken har kretsat kring att skapa utrymmen för ett större antal upplevelser och aktiviteter som vänder sig till alla, vilket Nordisk djungel är ännu ett tydligt exempel på.

– Dammen utgjorde till exempel en central del av parken, men det fanns inga direkta vägar att ta sig fram till den.

Nu kan besökarna promenera längs trädäcken som sträcker sig ut i dammen och slå sig ned på någon av bänkarna.

– Promenerar man mot parken från samma sida som Mejeriet blir trädäcken en naturlig väg in i parken, en tydlig och välkomnade entré, säger Jonas Jiborn.

Stenarbetena har genomgående haft stor betydelse för parkens gestaltning.

”Natursten är ett uråldrigt, tryggt och mångfacetterat material som kan användas på så många nivåer.”

Den skiffer – Oppdal och Offerdal – som nu återkommer i markbeläggning, murar, trappor, vattenfall och stenblock har använts i tidigare etapper, som den hyllade Solens och skuggans trädgård.

– Jag har alltid haft ett stort materialintresse och arbetat mycket med sten, men det här är första gången som jag har arbetat med skiffer. Det har varit en mycket positiv erfarenhet att upptäcka alla skiftningar som den kan förmedla. Dessutom är det en väldigt vacker och levande stensort, säger Jonas Jiborn.

I SKAPANDET AV Nordisk djungel har skiffer använts i olika format, allt från

38 ton block till detaljer som knyter samman platsen med hela parken.

– Det är också en av de stora styrkorna med att använda natursten, det är ett uråldrigt, tryggt och mångfacetterat material som kan användas på så många nivåer.

Jonas Jiborn gillar särskilt känslan av närhet och värme i materialet.

– Skiffern ger platsen liv och samlar bokstavligen värme till besökare som slår sig ned på ett av de av solen uppvärmda mörka blocken. Jag brukar tänka på hur mycket jag uppskattar den värme som graniten ger ifrån sig vid de stenbelagda kanalerna i Malmö. Jag tycker att skiffern förmedlar samma känsla här.

2. Sötsaker

Sockertorget ligger i den nya stadsdelen Sockerbruksområdet väster om Kung Oskars bro i Lund. Torget invigdes våren 2019 och har på kort tid blivit en naturlig mötesplats. Visionen för Sockerbruksområdet vid projektstarten för drygt tio år sedan var att stenstaden Lund skulle ta språnget över stationen och förenas med den övriga staden.

– Platsen runt Sockerbruksområdet låg lite undanskymd, trots att det bara är runt fem minuters promenad till centralen. Men i takt med att Lund har växt och förtätats har den öppnats och blivit en levande del av stadskärnan, säger Jeanette Nilsson, landskapsarkitekt på Edge som har gestaltat Sockertorget.

Edge har samarbetat nära Clara Lundqvist, Lunds kommuns landskapsarkitekt.

– Hela projektet har präglats av en hög ambitionsnivå i både materialval och utförande. Markbeläggningen består till större delen av marktegel, och vi sökte efter en ljus kontrast. Tanken på ett sockertema och att skapa "sockerbitar" kom ganska tidigt i processen, säger Jeanette Nilsson.

Vit granit återkommer både i markbeläggning och i de sittplatser – sockerbitar – som även fungerar som planteringskärl där vitstammiga himalayabjörkar och vitblommande perenner växer.

– Graniten är norska Ice Green. Den står för både kvalitet och hållbarhet. Vi använder den även som kontrastmarkering i trapporna, säger Jeanette Nilsson.

3. Tidlös mötesplats

Bantorget anlades vid Lunds central på 1850-talet, när järnvägen drogs fram. Torget har genom åren bytt skepnad flera gånger. Den senaste gestaltningen invigdes i december 2018. Och på kort tid har torget gått från att vara en plats som många bara passerade till att bli en grönskande, välbesökt mötesplats – en välkomnande entré. Den nya fontänen är torgets hjärta som människor samlas runt. Nya sittmurar och bänkar utgör inramningen.

Lunds kommun har stått för den nya utformningen, medan Edge bland annat har projekterat förfrågningsunderlag och bygghandlingar för ombyggnationen.

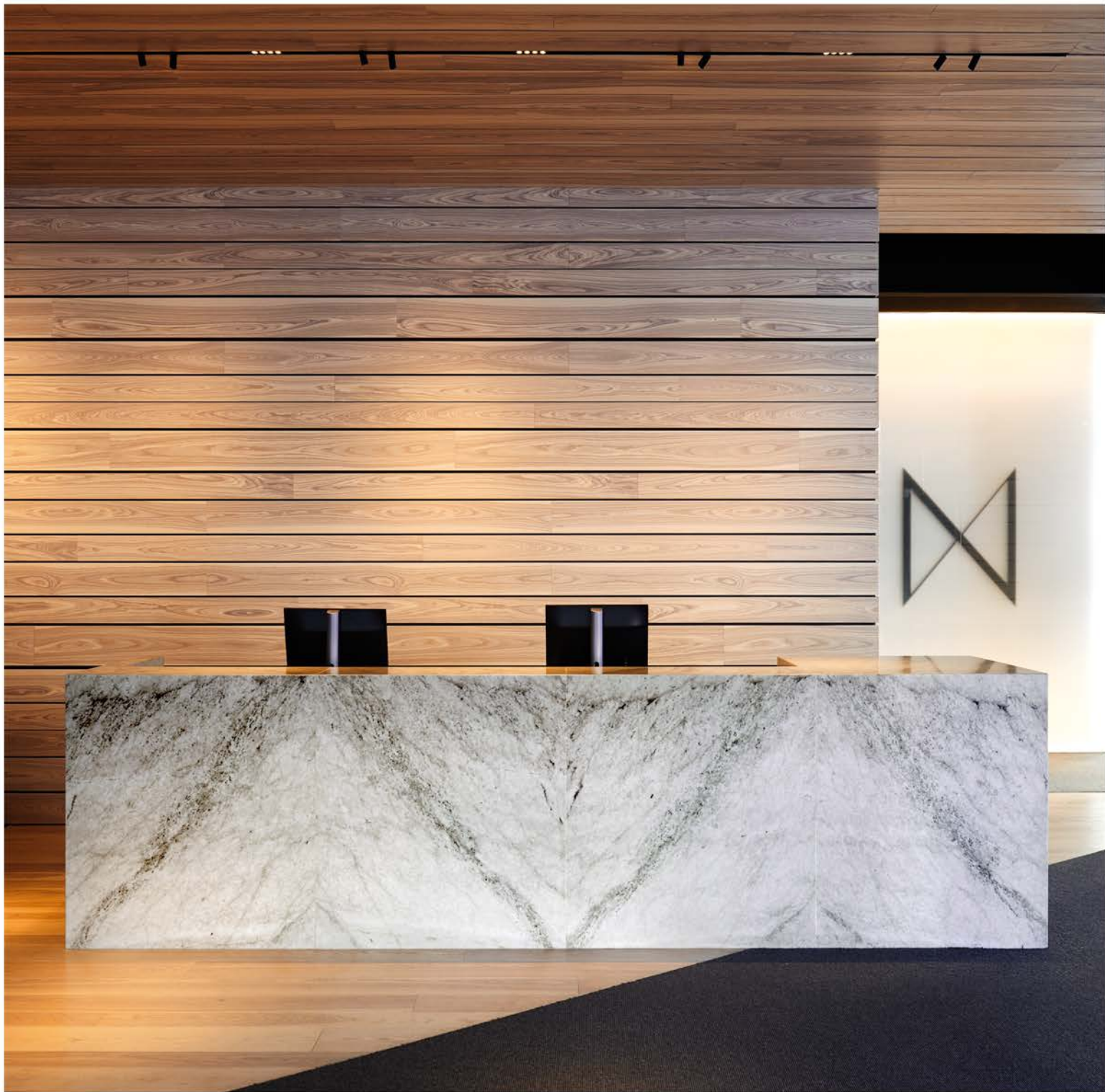
Omgestaltningen värnar både platsens historia och de anrika byggnaderna som ramar in torget. Klassiskt formspråk möter modernt. Hållbara material som granit-hällar, smågatsten och granitmurar har utformats för att låta torget fortsätta att åldras med värdighet.

Ett syfte med utformningen har varit att ge studentstadens många cyklister bättre förutsättningar, bland annat har cykelstråket över torget breddats och antalet cykelparkeringar utökats. Grönskan består av syrener och magnolior vilkas blomning är tätt förknippad med våren i studentstaden.

Marktegel och vit granit, effektivt använd i organiskt formade "sockerbitar", på Sockertorget. Stenleverantör Hallindens Granit, stenentreprenör Granum.

Fontänen är Bantorgets självklara hjärta, inramat av sittvänliga gränsmurar. Stenleverantör Zaar Stone. Stenleverantör Hallindens Granit m fl.

BORGHAMNSTEN

Svensk natursten. Exklusiv. Tidlös.

WWW.BORGHAMNSTEN.SE

Hem-trevligt

HAGATORGET I KARLSTAD har en lika lång och skiftande historia som staden själv. Det har haft olika skepnader och fyllt olika syften. Under en period låg till exempel en rondell på platsen.

– Hagatorget hade blivit en plats som folk mest passerade. Därför har vi lagt stor vikt vid att skapa hemtrevnad, att få platsen att uppfattas som en mysig mötesplats som man väljer att gå till och stanna en stund på, säger Ulrica Larsson, landskapsarkitekt vid Sweco, som har arbetat med gestaltningen.

FÖRVANDLINGEN TILL EN ”mer tillgänglig och flexibel mötesplats” har gått rekordsnabbt: ett drygt år från idé till genomförande. Den nya stenläggningen har haft en nyckelfunktion för den snabba omställningen till ett ombonat vardagsrum. Ulrica Larsson fick idén till gestaltningen från den klassiska trasmattan, som de flesta svenskar kan relatera till. Men mönstren på torget känns igen från textilhantverk från hela världen, betonar hon.

– Tre trasmattor i sten, två lite omlott, ger tydliga platser att samlas på. Genom att variera storlek på sten och bearbetning – råkilad och flammad – av bland annat Grå Bohus, Röd Vånga och svart diabas har vi fått fram ett levande mattmönster.

Redan tidigare fanns gott om gatsten på torget, men andelen har utökats till att nu i praktiken omfatta hela torget.

– Bland annat har torgets ”golv” av flammad gatsten ersatt de betongplattor som låg i anslutning till omgivande husfasader. Torget omfattar nu ytan hela vägen ut till fasad och angränsande grönyta.

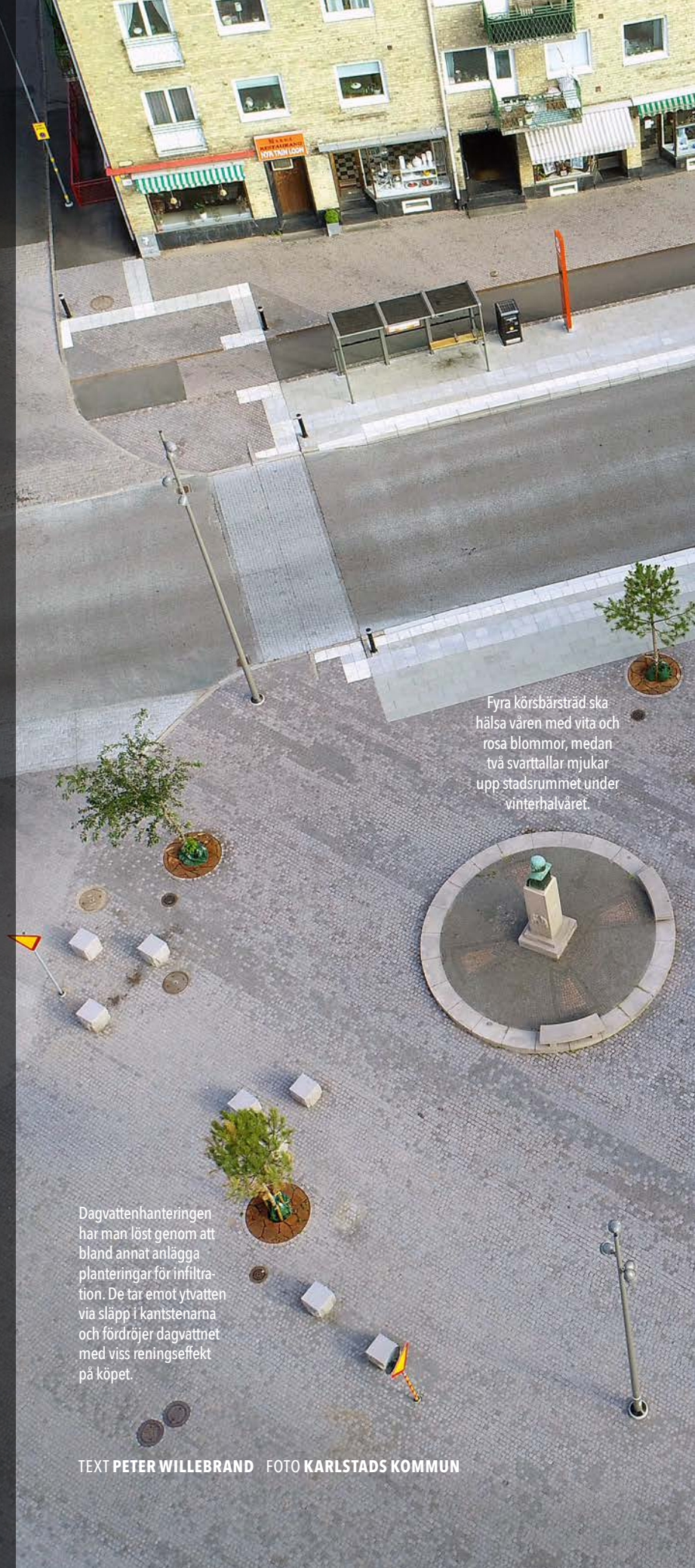
På torget finns även andra detaljer som ska förstärka känslan av att man befinner sig i ett rum, ett rum som inte är statiskt. Bland annat har kombinerade sittmöbler och planteringskärl placerats ut. De är mobila och kan flyttas runt efter behov.

HAGATORGETS NYA gestaltning är en del av det nya ”Karlstadstråket”, som ska skapa bättre trafikflöden i den stadigt växande staden.

– Hagatorget ska hantera allt från tung busstrafik till fotgängare som vill kunna slå sig ned för en pratstund. Att få med allt detta har varit den stora utmaningen och vi har jobbat nära trafikingenjörerna, säger Ulrica Larsson.

Per-Erik Edhlund är produktionschef på entreprenören Sten & Vagarbeten:

– Trafikverket gick in med hälften av projektkostnaderna, med motkrav på ett snabbt genomförande. På sex månader 2018 rätades gator ut och ny markbeläggning kom på plats till en kostnad av 90 miljoner kronor. ■

Fyra körsbärsträd ska hälsa våren med vita och rosa blommor, medan två svarttallar mjukar upp stadsrummet under vinterhalvåret.

Dagvattenhanteringen har man löst genom att bland annat anlägga planteringar för infiltration. De tar emot ytvatten via släpp i kantstenarna och fördröjer dagvattnet med viss reningseffekt på köpet.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO KARLSTADS KOMMUN

*”Med sitt nya vackra stenmönster, mycket grönska och bra sitt-
möjligheter hoppas jag att många
Karlstadsbor ska njuta här.”*

Kommunens projektledare **Jan Söderberg** kallade Hagatorget
”Karlstads nya vardagsrum” vid återinvigningen i somras.

Lamporna med sitt
varma ljus är ett viktigt
bidrag till att skapa
en ombonad känsla.

FOTO: KASPER DUDZIK

Ridderligt rustad

De stora stenfynden under asfalten har fått en nyckelroll när Riddarholmens historia och framtid nu ska knytas samman.

TEXT **PETER WILLEBRAND**

Statens Fastighetsverks pågående upprustning av Riddarholmen är en balansgång mellan kulturhistoriska värden och det moderna samhällets krav på den offentliga platsens funktion, tillgänglighet och attraktivitet.

Projektet är uppdelat i tolv delprojekt. AJ Landskap har sedan starten 2016 haft gestaltungsopdraget, som utförs i ett nära samarbete med bland annat Riksantikvarieämbetet, just för att stå stadigt i både historien och framtiden.

Södra Riddarholmshamnen är det först färdigställda delprojektet. Det nominerades 2018 till Landezine International Landscape Awards – Public Choice Award.

Som plats är Riddarholmen en tidsmarkör och klassik silhuett som, tillsammans med Gamla stan, utgör Sveriges och Stockholms historiska kärna. Ön gick under namnet Kidskär när Stockholms första invånare lät sina getter beta där. Under 1200-talet bytte den namn till Gråmunkeholmen sedan Fransiscanerorden anlagt ett kloster och byggt en kyrka på ön. Klosterverksamheten försvann med reformationen på 1500-talet, och Gustav Vasa lät i stället bygga en befästningsmur mot Mälaren.

Under 1600-talet donerade drottning Kristina tomtmark på ön till adelsmän, som lät bygga ståtliga palats som både ändrade öns karaktär och gav den namnet Riddarholmen. Nicodemus Tesin d.ä. ritade bland annat Wrangelska palatset.

Sedan 1700-talet har myndigheter och verk tagit över, och i dag håller bland annat Svea hovrätt och kammarätten till på ön. Norstedts klassiska förlagshus har också blivit en del av Riddarholmens moderna silhuett.

I dag finns heller inga bofasta på ön. Den sista Riddarholmsbon lämnade 2010. Maskinchef Per Godberg hade sin tjänstebostad på ön och var 93 år när han flyttade.

Närheten till vatten och den vackra utsikten i alla riktningar är slående för Riddarholmen. Lindarna som planterades på 60-talet har växt sig stora, och den som tar sig tid att vandra runt upptäcker snart att man hamnat på en av stadens bästa förstaparkettplatser, nästan lite

bortglömd i skuggan av myndigheterna.

En stor del av utformandet av södra Riddarholmshamnen har bestått i att skapa mer generösa promenadstråk med möjlighet att stanna upp längs kajerna. Ett exempel är de specialritade bänkarna, tillverkade av ek från Visingsö.

Samtidigt ska äldre tiders markmaterial och den öppna hamnkaraktären bevaras. Ytor med olika funktioner följer kajens historiska hamnstråk och ger flexibla användningsområden som kan anpassas efter olika arrangemang och parkeringsytor. Kajerna har breddats och ska även kunna användas för att förtöja större båtar.

FOTO: AJ LANDSKAP

▲ Specialritade bänkar som har tillverkats av ek från Visingsö.

Markbeläggningen har stor betydelse för den historiska kopplingen. I projektet har AJ Landskap lagt stor vikt vid att skapa variationer och subtila skiftningar i stenstorlek och läggningssmönster.

I äldre tider var områdena närmast husen öppna och belagda med kullersten och storgatsten. Den nya kullerstenen ligger i rader enligt samma tradition, och skiftar i storlek på ett sätt som skapar en lågmäld men iögonenfallande yta.

De flesta gångytor är belagda med både storgatsten och smågatsten, men det finns även ett stråk av flammade hållar som varierar i bredd och längd.

De olika ytorna för körbana, parkering, gångytor och kaj är också belagda med både storgatsten och smågatsten. Alla kanter mellan kör- och gångytor markeras med en bred låg kantsten, så kallad borgmästarsten. Ytorna skiljs åt genom ett varierat läggningssmönster och nyanserna i stenmaterialet. Sten med olika mått skapar variationer i ytorna.

En stor del är begagnad sten som har hittats under marklagren, som den kvadratiske "häststenen", sten som i backar lades mera glest och kantställdes för att ge hästarnas hovar bättre fäste. De markerar nu olika korsningspunkter.

– Under den gamla beläggningen hittades mycket mer sten än förväntat som gick att återanvända. Den har blivit en viktig del i arbetet med att båda förnya och hålla kvar platsen i historien, den balansgången är den stora utmaningen med det här projektet, säger Anders Jönsson, vid AJ Landskap.

När vi träffas är han just i färd med att följa en så kallad normerande förbesiktning av stenarbetena i stråket längs Riddarholmens östra sida – det andra delprojektet. Förbesiktningen görs för att kontrollera

"Under den gamla beläggningen hittades mycket mer sten än förväntat som gick att återanvända. Den har blivit en viktig del i arbetet med att båda förnya och hålla kvar platsen i historien."

att allt har utförts enligt handlingarna, om något ska rättas till, och om det påverkar hur arbetet ska utföras fortsättningsvis. Allt för att i ett tidigt stadium undvika eventuella felaktigheter som i slutänden riskerar att bli både kostsamt att rätta till och försena projektet.

Sveriges Stenindustriförbunds besiktningsman Christer Kjellén är på plats, tillsammans med beställaren Statens fastighetsverk och entreprenören Marbit.

– Det är begagnad sten från Statens fastighetsverks eget lager som har använts, säger Anders Jönsson.

Spår av tidigare användning – färg – märks på några av stenarna.

– Det är rester av trafikmarkeringar

från till exempel parkeringar som vi ska ta bort, säger Marbits vd Hans Ahlquist, som också är på plats.

Christer Kjellén gör en översyn av de lagda stenpartierna som ger ett väldigt autentiskt intryck. Han pekar ut ett fåtal exempel där fogbredden varierar mer än vad som rekommenderas, både större och mindre.

Man diskuterar även vilka fraktioner som har använts i sättlagret och vilken tjocklek det ska ha. Handlingarna utgår från de senaste rekommendationerna som föreskriver fraktionen 2/4– 2/6 millimeter och 50 millimeter i tjocklek.

Det visar sig att entreprenören har tänkt lite på rekommendationerna och bland annat använt fraktioner med inslag av stenmjöl som blir tätare, men samtidigt ger mindre genomsläpp av dagvatten. Hans Ahlquist hänvisar till liknande lösningar som standard och garanterar att dräneringen på platsen inte påverkas. Det är också material som tidigare har rekommenderats. Samtidigt påpekar Christer Kjellén att en entreprenör som gör avvikelser från handlingarna också bär det fulla ansvaret. Parterna enas också om att fortsättningsvis endast använda material som anges i handlingarna.

Men allt handlar inte om gatsten som går att återanvända, även ny gatsten ska tillverkas för att passa in i miljön.

– Då är det viktigt att den klipps i stället för att sågas, eftersom sågade underytor lätt blir för släta och stenen börjar röra sig, säger Christer Kjellén.

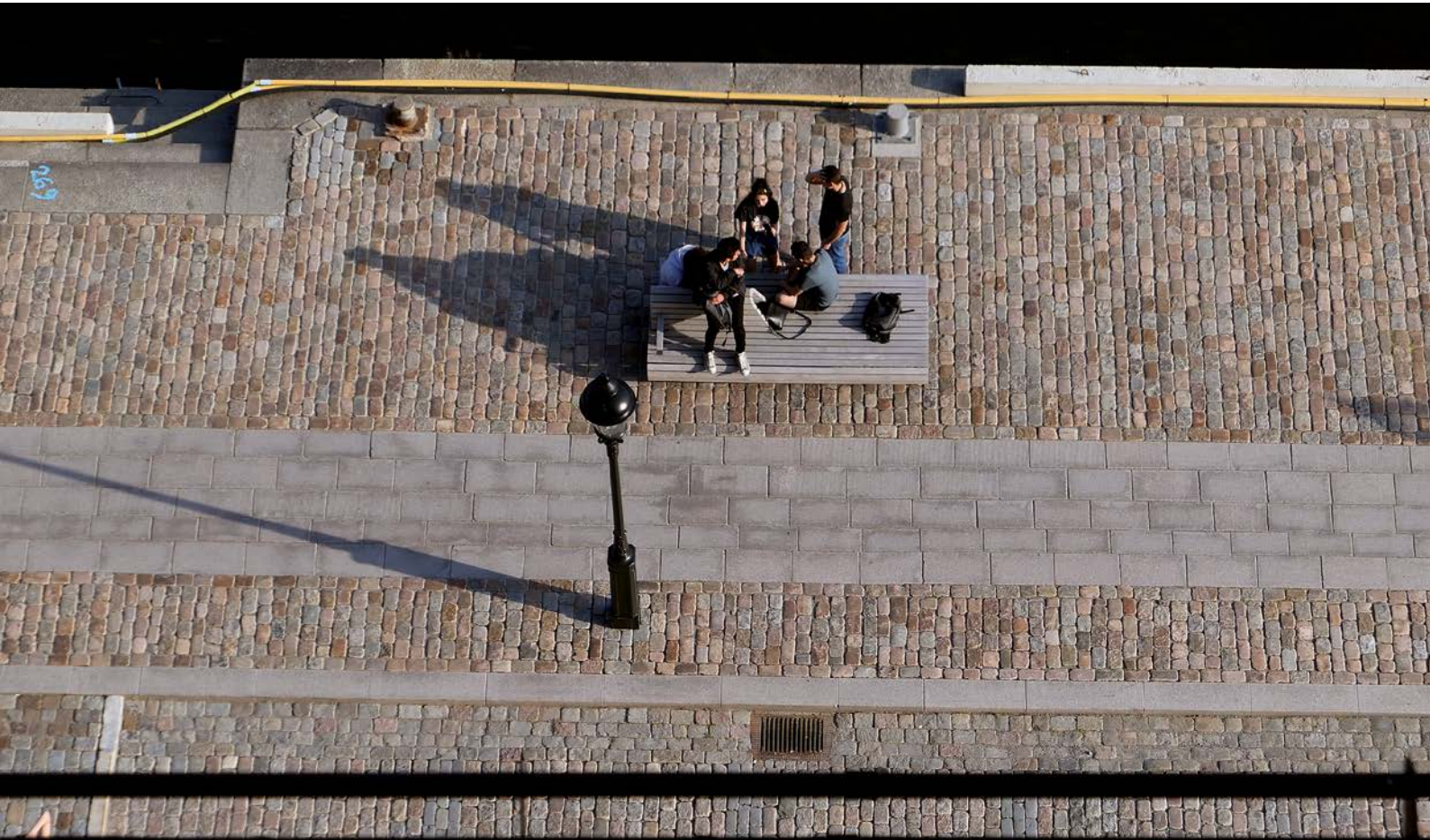
Projektledaren Kristina Lindberg från SFV understryker vikten av förbesiktningar.

– Det är något som borde användas oftare, och som skulle göra stor nytta i många branscher, säger hon. ■

Besiktningsman Christer Kjellén och arkitekt Anders Jönsson i samtal med projektledarna från Statens fastighetsverk inför besiktningen.

FOTO: PETER WILLEBRAND

För AJ Landskap väntar nu fler etapper.
"I nästa steg startar projektering av
öns norra sida med kajer och vistelseytor
längs vattnet", säger Anders Jönsson.

FOTO: AJ LANDSKAP

Projekt: Södra Riddarholmshamnen,
Stockholm.
Beställare: Statens Fastighetsverk (SFV).
Projektleddning SFV: Lotta Lehmann,
Bo Monell och Stefan Nilsson.
**Landskapsarkitekt och general-
konsult:** AJ Landskap genom Anders
Jönsson, Kerstin Lagnefeldt, Maria
Norén och Jan Adolph.

Riddarholmens ►
södra sida.

FOTO: AJ LANDSKAP

It's a family affair!

Svensk stenindustri domineras av familjeföretag utanför storstäderna – två faktorer som professor Hans Sjögren, Linköpings universitet, pekar ut som nyckeln till framtidens tillväxt i Sverige.

TEXT **PEDER EDVINSSON & PETER WILLEBRAND** ILLUSTRATION **SHUTTERSTOCK**

FOTO: JONAS ENG

Hans Sjögren är professor i företagsekonomi och har skrivit boken *Familjedynastier – så blev Sverige rikt*.

Familjeföretagen är stommen i svensk ekonomi. Några av dem har utvecklats till dynastier. Enligt SCB arbetar mer än tredje anställd i Sverige i ett familjeföretag.

Hans Sjögren, professor vid Linköpings universitet och Handelshögskolan i Stockholm, har forskat på nordiska familjeföretag och gav 2017 ut boken *Familjedynastier – så blev Sverige rikt*. Den beskriver hur småföretag i Norden, främst Sverige och Danmark, varit extra duktiga på att växa till stora familjeföretag.

– Av världens 500 största bolag är 15 nordiska familjeföretag, fler än vad man kan förvänta sig utifrån befolkningsstorlek och BNP, säger Hans Sjögren.

Han har hittat flera anledningar till att både stora och mindre familjeföretag lyckats i Norden. Den liberala marknadsekonomi som rådde fram till första världskriget möjliggjorde för många privata kapitalister att bygga upp framgångsrika bolag som finns kvar än i dag. Till exempel startade familjerna Bonnier och Wallenberg sina företag redan under 1800-talet.

– I Sverige mattades utvecklingen av från 30-talet till 70-talet genom en rad ekonomiska regleringar som hindrade riskkapital och entreprenörskap att mötas. I dag ser vi en renässans för nya familjeföretag, mycket på grund av att förmögenhetsskatt och arvsskatt har avskaffats, vilket har underlättat skiftet från en generation till nästa.

HANS SJÖGRENS FORSKNING visar också att nio av tio nordiska familjedynastier har bildats utanför storstäderna, oavsett konjunkturläge.

En delförklaring till landsbygdens överrepresentation är tillgången på råvaror som skog och mineraler. Dessutom är kostnadsläget ofta lägre i mindre samhällen, samtidigt som steget till förverkligandet ofta är kortare.

– Många företag har startat som ett svar på omställningar i samhället. Två danska exempel är storföretagen Danfoss och Grundfos, båda i värmepumpsbranschen. De bildades på den danska landsbygden under jordbrukets omställning på 30- och 40-talen. Hushållen skulle moderniseras med rinnande vatten och

Exempel på familjeföretag i den svenska stenindustrin

BRYTANDE Borghamns Stenförädlings. Grundat 1951. Bryter Kolmårdsmarmor och kalksten. Mats-Ola

Ericsson är tredje generationens företagsledare och en av Sveriges få stenhugare. Sonen Tim skolas in i företaget och utbildar sig

också till stenhugare. **Dala Sten.** Bygghugare Oskar Andersson startade på 40-talet kalkbrottet i Dala utanför Stenstorp,

och sonen Eie började tidigt att arbeta i brottet. I slutet av 80-talet tog Eies söner Kent och Stefan över. Bryter jämtländsk

”Många familjeentreprenörer söker distans till etablissemangen, de vill agera självständigt utan påverkan från andra.”

centralvärme i stället för eldning med ved, kol och koks. Grundarna identifierade något som en bred allmänhet var i behov av och bröt hela branschlogiken.

En annan som kom med något helt nytt i sin bransch var Ingvar Kamprad.

UTANFÖR storstadsregionerna är konkurrensen från andra arbetsgivare inte lika hård och det skapas en lojal arbetsstyrka som driver ”bygdens egna” bolag. Ett lönsamt och internfinansierat bolag behöver heller inte närheten till storstädernas finansmarknad för att växa.

– Man behöver inte ligga i närheten av en högskola för att få de bästa civilingenjörerna, i stället är det viktigare att säkra kompetensförsörjning i den mer lågteknologiska verksamheten genom yrkestekniska skolor på gymnasienivå, säger Hans Sjögren.

– Många familjeentreprenörer söker också distans till etablissemangen, de vill agera självständigt utan påverkan från andra. Den amerikanske storinvesteraren Warren Buffett byggde upp sin förmögenhet från Nebraska och valde att inte etablera sig på Wall Street.

BRANSCHKLUSTER UPPSTÅR också ofta på landsbygden. I trakterna av Gnosjö och i Lammhult kunde möbelföretag dra nytta av infrastruktur och andra förutsättningar som hade skapats.

På motsvarande sätt har den svenska stenindustrins branschkluster koncentrerats till de stora stenbrotten i Bohuslän, Skåne, Småland, Västergötland, Östergötland, Öland och Gotland. Samhällsekoniskt har de en mycket stor betydelse.

– Under en lång period har till exempel Gnosjö anställt fler än vad högteknologiska Kista har gjort, säger Hans Sjögren.

FAMILJEFÖRETAG HAR OFTA starka värderingar och visioner. Hans Sjögren kallar det ett historiskt ankare som håller för tuffare tider.

Men det kan också bli en börda.

– Ankaret skapar tydlighet i varumärket och håller samman organisationen, men vid kriser eller omställningar måste man veta när ankaret ska dras upp och låta båten gå fritt ett tag så att företaget inte kantrar och går omkull. ■

Inför ägarskiftet:

VÅGA PRATA INNAN DET ÄR FÖRSENT

Annika Hall är affärsrådgivare

och författare med forskarbakgrund och fokus på familjeägda företag. Hennes senaste bok heter *När företaget går vidare i familjen: guide till ett lyckat generationsskifte*. Sten bad henne att sammanfatta vad som är viktigast att tänka på inför ett generationsskifte.

1 Vänta inte för länge med att prata, och våga ställa frågorna! Ett generationsskifte tar ofta längre tid än många tror. Diskutera förutsättningslöst och uteslut inga frågor. Vad förväntar ni er av varandra? Hur ser ni på era roller? Rättvisa är ofta en stor fråga, särskilt som synen på rättvisa är subjektiv.

2 Sätt en grov tidsplan. Ska skiftet ske inom två eller om tio år? Alla ska veta vad som förväntas och kunna bocka av var man befinner sig i processen. Då undviker man känslan av stressade beslut, inte minst när det har emotionell koppling.

3 Inkludera! Ett generationsskifte utförs tillsammans, det är inget som en generation pådyvlar en annan. Mjuka frågor kan bli tuffa, existensiella utmaningar: Vill jag ta över pappas livsverk eller gå min egen väg?

4 Förbered och gör en riktig överlämning. Red i förväg ut vilka era ansvarsområden ska vara och ge varandra den frihet som krävs för att axla dem. Visa förtroende för nästa generation.

5 Skilj på rollerna, tydliggör spelreglerna, både formella och informella! En rad formella krav måste uppfyllas vid ett generationsskifte. Men innan man når dit är det viktigt att nå samsyn om hur företaget ska drivas, visionen framåt och vägen dit. Vad är det att vara aktieägare, vd, styrelseledamot, medarbetare etc?

kalksten i Brunflo.

Hallindens Granit. Första stenbrottet, för Tossene Grå Bohus, öppnades 1946 av Bror Lundgren.

Bryter i dag flera stora svenska graniter samt gnejs och diabas. Ägs och drivs av Tage, Johan och Jörgen Lundgren, barn

och barnbarn till Bror. **Mysinge.** Startades på 30-talet av Martin Johansson. Drivs i dag av Martins yngste son Stellan och

hans söner Henrik och Peter. Har genom åren brutit sten i över 20 täkter på Öland. Sedan mitten av 70-talet står täkten i

Alböke på norra Öland för allt råmaterial. **Sjöströms Stenförädling.** Familjen Sjöström har varit verksam i Borgholm

Jonas Eklund, Tom Tjörne-
mar och Mikael Stjernborg
på Valter Eklund.

Familjeföretaget som adopterade

Hur många företag har koll på sin egen historia? När anrika VE Sten fyllde 80 år förra året valde man att skildra familjeföretagets framväxt i en bok. Den visar också att man kan säkra familjetraditionen genom att "adoptera" en vd och göra nyckelmedarbetare till delägare.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **ANNA RUT FRIDHOLM**

på Öland sedan 1959 och bryter bland annat kalksten, men även Jämtlandskalksten i Brunflo. Kunglig hovleverantör.

Slite Stenhuggeri. Paret Johan och Pernilla Lövgren har tagit över verksamheten efter Johans pappa Thomas Lövgren,

som har drivit företaget sedan mitten av 80-talet. Bryter Norrvangekalksten och Kappelshamnssten. **Thorsberg.** Startades av

knekten Malkolm Thor som började köpa in sten av bönderna i Kinnekulletrakten för att tillverka hoar, trappsteg och bän-

kar. Sedemera tog sonen Tage över, följd av sin son Gösta, vars söner Göran, Sören och Stig nu driver företaget. Bryter kalksten.

Alting började med Valter Eklund själv, även om det inte var helt lätt att slå fast exakt när han började bedriva verksamhet under eget namn. Ett sparat uppsägningsintyg med goda vitsord gav i alla fall besked.

– Där framgår att han sa upp sig från Yxhults stenhuggeri 1938 för att bli sin egen, säger Mikael Stjernborg, vd för koncernen VE Sten.

Yxhults stenhuggeri var den tidens stora arbetsgivare i branschen och bolagets verksamhet sammanfattar en epok i den svenska stenindustrins historia.

Valter Eklund fick med tiden HSB som en stor kund. Bostadsbolaget understödde honom när han under 40-talet åkte till Italien för att göra affärer på plats och bland annat började direktimportera Carraramarmor till HSB:s byggprojekt.

Sättet att göra affärer gjorde honom till en pionjär inom svensk stenindustri, och stämmer väl överens med bilden av Valter Eklund som den typiske patriarken och drivne entreprenören som fick familjeföretaget att växa.

PÅ 50-TALET köpte Valter Eklund den fastighet i Spånga där bolaget fortfarande håller till. Sönerna Bosse och Janne slussades tidigt in som nästa generation som skulle driva företaget. Men deras personligheter var olika, vilket också gav dem olika roller i företaget.

Bosse var den utåtriktade som redan som 18-åring fick åka till Portugal med attachéväska för att köpa sten, vid något tillfälle med 30 000 kronor instoppade i skorna. Janne var den mer försiktige som höll sig på hemmaplan och skötte den dagliga driften. Olika rollerna till trots, en sak hade bröderna gemensamt:

”Vi var egentligen inga arbetsledarämnen, och det drabbade oss i förlängningen”, erkänner Bosse i boken.

I spåren av 90-talets finanskris var bolaget nära att gå i konkurs efter ett flertal felaktiga beräkningar i samband med byggandet av Sky City. Verksamheten i Stenfirma Valter Eklund delades efter den smällen upp i två bolag – VE

Sten och VE Stenentreprenad – just för att förhindra att ett av dem skulle dra med sig det andra i fallet om något liknade hände. Nyordningen blev även ett slags nystart för bolaget, som efter några år återhämtade sig.

I BÖRJAN AV 2000-talet valde Bosse och Janne att gå skilda vägar. Janne började bland annat att ägna sig mer åt företagets

fastigheter. Det blev allt mer uppenbart att det var dags för den tredje generationen att kliva in. Bosses son Jonas stod på tur. Han hade redan som 23-åring fått göra sin första affärsresa utomlands på egen hand.

– Jag skolades in redan i barnvagnen. När jag var sex år följde jag första gången med på pappas inköpsresor till Portugal.

Jag spelade fotboll med ett gäng portugisiska smågrabbar som jag gör affärer med i dag. Det här är fortfarande en liten bransch, även när man kommer utanför Sverige. Många tillhör familjeföretag som har gjort affärer med varandra i decennier, det bygger förtroenden.

DEN SOM LEDER ett familjeföretag får ofta axla många roller, vilket kan bli krävande i det långa loppet.

För drygt tio år sedan kom Jonas Eklund fram till att bolaget behövde rekrytera en vd till entreprenadsidan. Han hade en längre tid bearbetat en av sina kunder, Mikael Stjernborg, som drev egen firma. Han kunde se verksamheten med nya ögon och var inte bunden till familjetraditionen.

– Det var ett strategiskt klokt beslut och siffrorna talar sitt tydliga språk.

”Vi kompletterar varandra och har en tydlig arbetsfördelning. Företaget är helt transparent för medarbetare, det finns papper och struktur för allt.”

Omsättningen har fördubblats på senare år, säger Jonas.

I dag äger Mikael och Jonas lika stor andel av företaget. Bosse har sålt sina andelar. Jonas beskriver ägarförhållandet som en vinn-vinn-lösning:

– Vi kompletterar varandra och har en tydlig arbetsfördelning. Företaget är helt transparent för medarbetare, det finns papper och struktur för allt.

MIKAEL ÄR ”OTROLIGT STOLT” över att få vara en del av det familjen Eklund har skapat. Och trots att han ännu inte har fyllt 40 kan han se sig arbeta kvar i koncernen tills det är dags för pension.

– När ägarskiftet nu är genomfört har vi satt upp nya mål. Jag ser inga hinder för att kunna fördubbla omsättningen utan att företaget förlorar sin själ.

Han liknar resan dit med att spela schack ombord på en båt där pjäserna hela tiden riskerar att kastas om.

– Det är konstant arbete, och en viktig anledning till att arbetet aldrig blir tråkigt.

Både Mikael och Jonas betonar dock att Valter Eklunds historia inte bara handlar om starka män i ledande positioner, den handlar minst lika mycket om de starka kvinnor och duktiga medarbetare som stått vid deras sida. Flera kapitel i boken lyfter också fram nyckelmedarbetare, hustrur och mödrar som varit lojala mot både företag och familj.

DEN OPERATIVA CHEFEN Tom Tjörnemar är numera en delägare i familjeföretaget.

– Jag blev säkert erbjuden delägarskap för att de vill ha mig kvar, men jag har ju ändå varit här i så många år att möjligheten att göra något annat har passerat, säger han och skrattar. ■

Valter Eklunds jubileumsbok.

ENTREPRENAD

Bröderna Ahlgrens Mar-morinredningar i Herrljunga startades 1926 av Carl-Oscar Ahlgren. Drivs i

dag av fjärde generationen stenhuggare, tvillingbröderna Kenn och Pierre. **Kungälv's Natursten.** Västsveriges ledande

monteringsföretag, specialiserat på naturstensprodukter. Grundades 1979 av Bengt-Åke Olsson och Jan-Ove Nilsson. Drivs

i dag av Bengt-Åkes söner Christer, Jerry och Robert. **Närkesten.** Bildades när Yxhults Stenhuggeri avvecklades 1980. Familjen

Aronsson förvaltar den starka lokala stenhuggartraditionen genom pappa Lars-Åke och sönerna Stefan och Jens.

Besök vårt
showroom vid
hamnen i Slite.
VÄLKOMMEN!

Gotländsk kalksten

Naturligt vacker sten bearbetad till golv,
fasadsten, bänkskivor och fönsterbänkar.
Grovt bearbetad till marksten, handhuggen
mursten och annan trädgårdssten.

SLITE STENHUGGERI AB

Box 52, SE-624 22 Slite

Tel. +46 (0)498 22 03 49

Fax +46 (0)498 22 22 50

Stenpriset
2019!

Tre starka finalister

STEN I OLIKA MILJÖER med olika funktioner: inredning, byggnad och torg.

– Årets tre finalister representerar tre olika grenar inom stenindustrin, men gemensamt är att alla tre lever upp till prisets kärnvärden: estetiskt, hållbart och nyskapande, säger Kai Marklin, ordförande i Sveriges Stenindustriförbund.

– För oss som är verksamma i branschen är det glädjande att kunna konstatera att synen på natursten som byggnadsmaterial fått en så stark renässans i så många olika sammanhang, i små såväl som stora projekt. Natursten har inte bara återtagit sin rättmätiga roll i många projekt, både arkitekter och hantverkare har bidragit med en stark kreativitet och förmåga till nyskapande. I dag finns i praktiken heller inga gränser för vad man kan göra med natursten. När tusenåriga hantverkstraditioner möter den senaste tekniken sätter bara fantasin gränser, och hållbarheten har vi ju alltid levererat, säger Kai Marklin.

STENPRISETS JURY HAR UTSETT följande tre projekt till slutkandidater till Stenpriset 2019:

PANORAMATERRASSEN

Den nya panoramaterrassen i Rinkeby har blivit en samlingspunkt för människor i området, den ger identitet och skapar hemkänsla i en utsatt stadsdel. En långsträckt lutande väg bärs upp av en massiv stödmur av svensk granit.

FOTO: ÅKE E:SON LINDMAN

FRANTZÉN

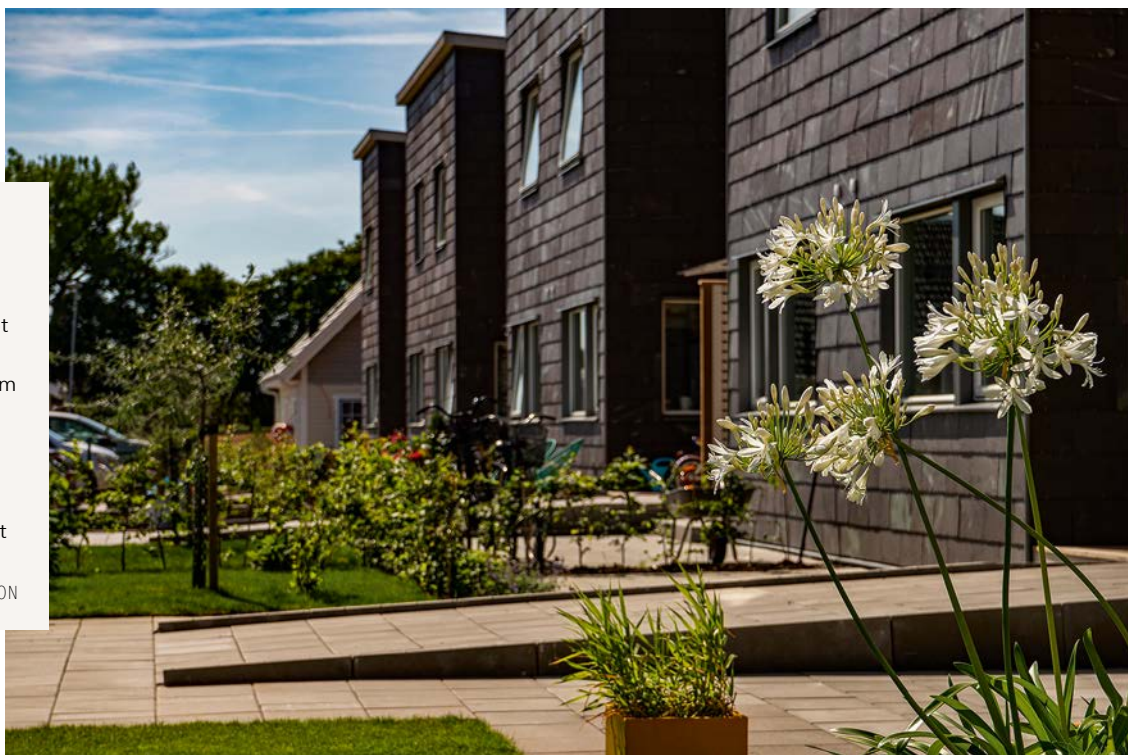
Restaurant Frantzén är Sveriges första krog med tre stjärnor i Guide Michelin. Valet av högklassiga naturmaterial i inredningen, som den svenska marmorsorten Brännlyckan, i kombination med ett stenhantverk av yppersta klass speglar även nivån på menyn.

FOTO: ERIK LEFVANDER

BOKLOK

Ikeas och Skanskas gemensamma koncept BoKlok har förflyttat bilden av natursten som ett exklusivt material. Genom en anpassad produktion har kostnaderna hållits nere och skiffer gjorts till ett standardval.

FOTO: JÖRGEN NILSSON

LEVERANSTID

*Femhundra
miljoner år*

*Vår jämtländska kalksten är tuktad av Moder Jord under
en knapp evighet. Därefter har vi bearbetat den till ett
vackert, beständigt och miljövänligt naturmaterial.
Vilken tur att vi har den på lager.*

DALA

www.dalasten.se

Enkla råd som sparar miljoner

I dag spenderas hundratals miljoner på onödigt underhåll av naturstensbeläggningar i urbana miljöer, skattepengar som skulle kunna användas för betydligt bättre ändamål. Orsaken till slöseriet är oftast brister i projektering och slapp kontroll av utförandet. Kommuner och andra beställare måste bli bättre på att ta fram korrekta entreprenadhandlingar och skaffa sig kontroll över utförandet, enligt AB 04 kap 3 § 5. (se fotnot.)

Kravet på **fackmässighet** gäller både beskrivningsunderlag och utförande. Men uppenbarligen införs ibland slentrianmässigt punkter i handlingarna som varken projektören eller entreprenören begriper. Jag är den förste att medge att referens- och branschavisningar inte alltid har hängt med. Men nu är flera nyheter på väg, som förhoppningsvis hamnar i kommunernas tekniska handböcker. Jag vill främst peka ut två orsaker till fel som ger onödiga kostnader: Det första handlar om material för sättlager och fog, det andra om fogbredder.

1. RÄTT MATERIAL FÖR SÄTTLAGER OCH FOG

Anvisningen är enkel och entydig: använd material med minsta möjliga finandel, makadam 2/4 millimeter! Det finns på nästan alla krosstationer. Stenmjöl har för stor finandel och är olämpligt. Fog och sättlager blir för tätt, vatten blir stående, vibrationer från trafiken gör att finpartiklarna dispergeras och pumpas bort. När fogen och delar av sättmaterialet töms blir beläggningsskonstruktionen instabil och kollapsar.

Många gånger får stenen skulden, även av dem som borde veta bättre. Stenmjöl faller oftast *inte* inom ramen för AMA:s hittills föreskrivna kornstorlekskurva, som ursprungligen avsåg naturgrus. Jag vill påstå att de flesta entreprenader i dag i just detta avseende inte följer AMA-anvisningen.

2. RÄTT FOGBREDD

För att beläggningssytan ska vara stabil krävs fog med rätt bredd.

För hållar rekommenderas pålimmade distanser av rätt typ: plast eller ek, som ur miljöhänsyn är en bättre investering. För smågatsten gäller fogbredd: radsättning 7±4 millimeter och för bågsättning 3–15 millimeter. Det kräver att stenen har rätt toleranser enligt standard SS-EN 1342. Sten med sådana toleranser finns på marknaden och någon ursäkt att frånga kraven på fogbredd finns inte.

OCH OM DET INTE VORE nog så finns ännu mer pengar att spara genom att använda överbyggnaden som reservoar vid störtregn.

Vid de två stora Vinnovaprojekt, som tidigare har beskrivits i Sten, forskade vi kring dränerande beläggning och överbyggnad. Projekten visade att genom att ta bort finfraktionen <2 millimeter i bär- och sättlager (2/32 och 2/90) kan man få en stor porvolym på 25 procent för en tillfällig vattenreservoar, som ändå har god bärighet för trafikclass 2: normala gator, torg och parkeringsplatser.

Till exempel kan en 500 millimeter tjock överbyggnad ackumulera 125 millimeter regn. Med ett speciellt läggmönster för hållarna får man ett dränerande system. Så det är bara att sätta i gång att projektera parkeringsplatser och torg med vacker naturstensbeläggning som har kapacitet att ta hand om vattnet från skyfall, och därmed minska behovet av dagvattenledningar.

***Fotnot:** Enligt AB 04 kap 3 § 5 "Beställaren utövar den kontroll över entreprenaden som han anser lämplig."

Referenser: SLU Teknisk Rapport LTV-rapport 2017-15-4 och Överbyggnad – Movium Fakta 2019/2.

KURT JOHANSSON, PROFESSOR, SLU.

Har du synpunkter på texten får du gärna mejla till kurt@stenkompetens.se.

Vigsel mellan Tim Ericsson, fjärde generationen i Borghamns Stenförädling, och Eva-Lena Lindqvist i kalkstensbrottet i Borghamn.

FOTO: MARTINA LUNDBORG

KÄRLEK & TRADITION

Vi älskar sten! Som familjeföretagare i tredje och fjärde generationen kan vi säga det med trovärdighet. Vi brinner för att ta tillvara och förädla naturens mest hållbara material – med modern teknik och på ett hållbart sätt. Därför använder vi 100 % lokalproducerad grön el från vindkraft.

Med natursten från Borghamns Stenförädling får du kvalitet och skönhet som varar i generationer. Välkommen till oss!

Borghamns Stenförädling AB

Stenvägen 6, 592 93 Borghamn
Tel. +46 (0)143-201 74
info@borghamns-stenforadling.se
www.borghamns-stenforadling.se

BORGHAMNS
kalksten

Karin Tyrefors hoppas att besökarna ska känna samma slags frihet som den utövare av parkour brukar beskriva när de på egen hand tar sig fram i olika stadsmiljöer.

Jag kan – jag vill – jag törs heter verket.

Redskapen har inslag av bladguld, som lyser upp.

Stenen har bearbetats för hand för att få rätt yta.

FOTO: KARIN TYREFORS & BORGHAMNS STENFÖRÄDLING

Taktila redskap för kravfria övningar

Konstnären och formgivaren Karin Tyrefors senaste verk är en serie med klassiska inslag från skoltidens redskapsgymnastik: plinten, bocken och bommen. De är formgivna i kalksten från Borghamns Stenförädlings brott och placerade vid entrén till nya Huskvarna sportcenter, som har byggts samman med en äldre gymnastikhall.

– Jag älskade redskapsgymnastiken, men jag vet ju att många kompisar tyckte tvärtom. De kände obehag när redskapen plockades fram och man skulle göra olika övningar inför alla andra, säger Karin Tyrefors.

Redskapens starka fysiska symbolik har en naturlig koppling till idrottshallens miljö.

– Tanken är att redskapen ska symbolisera tillgänglighet och avdramatisera förhållandet till dem. Nu uppmanas besökarna att utforska och upptäcka. Bocken har till

exempel en stigbygel som ska underlätta för den som vill klättra upp på den.

När kultur- och fritidsnämnden i Jönköpings kommun 2017 gav Karin Tyrefors uppdraget var en del i motiveringen att verket "ger alla barn en möjlighet till fysisk aktivitet och visuella associationer".

– I dag är ju synen på gymnastisk och idrott i skolan omgärdad av många andra krav som kan kännas pressande. Många avstår från att delta i gympan. Och när dina möjligheter att röra dig är begränsade kanske du behöver närma dig ett redskap under en längre tid än den stund då gymnastikpasset i skolan pågår.

Kalkstenen är bearbetad på ett sätt som ska ge en känsla av patina och autenticitet.

– Det är en kombination av polerad och krysshamrad yta, och en del andra tekniker som har utförts för hand för att skapa en yta som påminner om de skinnklädda toppdelarna på plinten och bocken. Formen känns väldigt levande jämfört med en yta som är bearbetad av maskin.

– Som skulptur binder de samman den nya hallen med den andra, som en länk mellan två generationer.

Redskapen är placerade på en typ av dämpande gummimatta som numera är vanlig på till exempel lekplatser.

– Det var inget som jag hade planerat för till en början, men det blev jättebra eftersom det både understryker verkets funktion och minskar skaderisken. ■

TEXT PETER WILLEBRAND

Det som gör Nordskiffer så speciellt är inte att de säljer det mest miljövänliga fasadmaterialet*, som dessutom är ett naturmaterial som är färgbeständigt och underhållsfritt, har livslängd på ca 200 år, är mycket resistent och utmärkt på havsnära fasader och i salta vindar. Det är inte heller att skiffer är vackert, ger en lätt fasad (från 20 kg/m²) eller att det är enkelt att montera. Det är inte att skiffer, som Nordskiffer missionerat om och utbildat arkitekter och byggare i de senaste 15 åren, är bland det mest ekonomiska material man kan ha på fasad. Det är inte ens att de varit drivande inom social hållbarhet i byggbranschen och att alla medarbetare är utbildade i mänskliga rättigheter**. Nej, det som gör Nordskiffer speciellt är de som jobbar här som är så kunniga, engagerade och generösa med sin kunskap. Som Mats t.ex.

PS. Från och med 2019 finns showroom i ett alldeles eget skifferhus på Bobergsgatan 75 i Norra Djurgårdsstaden i Stockholm.

*se studien vid Miljö- och Energisystem, Institutionen för Teknik och Samhälle, Lunds Tekniska Högskola. Koch, K. & Lindeberg, K. (2016) "Miljömässigt hållbara material för bostadshus"

**Nordskiffer var pilotföretag i Byggsvarubedömningens nya enkät för social hållbarhet.

KURT JOHANSSON är bergsingenjör och adjungerad professor i ämnet Natursten som bygg- och anläggningsmaterial på SLU.

KAI MARKLIN är arbetande ordförande i Sveriges Stenindustriförbund och Stenindustrins Forskningsinstitut.

I VARJE NUMMER SVARAR VÅRA EXPERTER PÅ FRÅGOR OM NATURSTEN. KURT GER SVAR PÅ SVÅRA PROFFSFRÅGOR, KAI VET HUR DU FÅR BORT RÖDVIN FRÅN KÖKSBÄNKEN.

VAD INNEBÄR "LIKVÄRDIG GRANIT"?

▼ Vi har gjort ett projektförslag med blockstensmurar, bекlädnadsmurar och trappor åt en kund och där föreskrivit "Granit Flivik". Entreprenören vill nu använda sig av "Äkta svensk Bohusgranit, Röd Ävja". Skulle ni säga att Röd Ävja är likvärdig med Granit Flivik?

Arkitekt

KURT SVARAR:

Krav angående likvärdighet

Likvärdighet bedöms utifrån de tre klassiska kriterierna: *estetik, funktion och hållbarhet*, plus dimensionerna *spårbarhet* och *miljöbelastning*.

Ni har alltså efter moget övervägande kommit fram till en viss stensort, "Flivik", eftersom denna stensort uppfyller era krav och värderingar. Om nu entreprenören vill byta ut den föreskrivna stensorten mot en annan stensort måste den uppfylla dessa era krav avseende de tre kriterierna och vara spårbar, det vill säga stenbrottets plats ska anges. Den ska inte heller medföra högre miljöbelastning.

Angivna stensorter

Den av er föreskrivna stensorten "Flivik" ska alltså jämföras med en sten som benämns "Röd Ävja". Denna sten är för mig helt okänd

eftersom den sten som bryts i Ävjabrottet i Bohuslän är helt grå. Officiella data på en stensort med namnet Röd Ävja med svenskt ursprung har jag inte kunnat hitta.

Flivik är välkänd och väldokumenterad. Jämförelsen nedan görs därför mellan den kända och dokumenterade stensorten Grå Ävja och Flivik.

Estetik

Estetik är människors upplevelse av objektet, och som andra beskrivningar av konstnärlig karaktär är dessa estetiska krav svåra att uttrycka i kvantitativa termer vid entreprenad-upphandlingen. Begreppet estetik omfattar kulör, struktur, textur och kornstorlek, men också andra värderingar.

Utifrån officiella bilder på Ävja från Ävjabrottet och Flivik från östra Småland kan ni snabbt konstatera stor visuell skillnad. Notera att ett foto inte ger en helt rättvisande bild.

I detta fall framgår dock tillräckligt tydligt att de två stensorterna har olika kulör, textur och kornstorlek. För en mer exakt jämförelse bör fysiska stenprover med aktuell bearbetning studeras. Kräv in sådana prover på de olika produkterna.

Funktion

Flivik och Grå Ävja har ungefär likvärdiga funktionella egenskaper.

Hållbarhet/hållfasthet och övriga viktiga tekniska egenskaper

Avseende böj- och hållfasthet, vattenabsorption, nötningsmotstånd, utspjälkningshållfasthet, slaghållfasthet, tryckhållfasthet, frostbeständighet samt petrografisk sammansättning är

stensorterna Grå Ävja och Flivik tämligen lika.

Hävdar man att det finns någon stensort som heter Röd Ävja så krävs för denna stensort provningsprotokoll som anger ovanstående tekniska data.

Provningsprotokoll är giltigt om endast om den har utförts av ett ackrediterat provningsinstitut och genomförts enligt respektive EN-standard.

För den sten som provas ska stenbrottets namn och geokoordinater anges. Se SS-EN 12440 Natursten – Benämning.

Produkterna ska också vara CE-märkta.

Spårbarhet

Varje stenbrott är unikt, stenens egenskaper bestäms av det stenmaterial som finns just där. Stenbrottets läge måste anges.

Miljöbelastning

Den viktigaste miljöbelastningen är klimatpåverkan, och det största bidraget till miljöpåverkan kommer från använd energi vid brytnings- och bearbetningsprocessen; el och diesel. Gas för flämnings- och sprängämne ger ett visst bidrag. Givetvis har även transporten till kund en viss påverkan. Dessa parametrar måste också tas med vid bedömning av likvärdighet. Här är använd metod viktig, förmodligen likvärdig för de båda stensorterna.

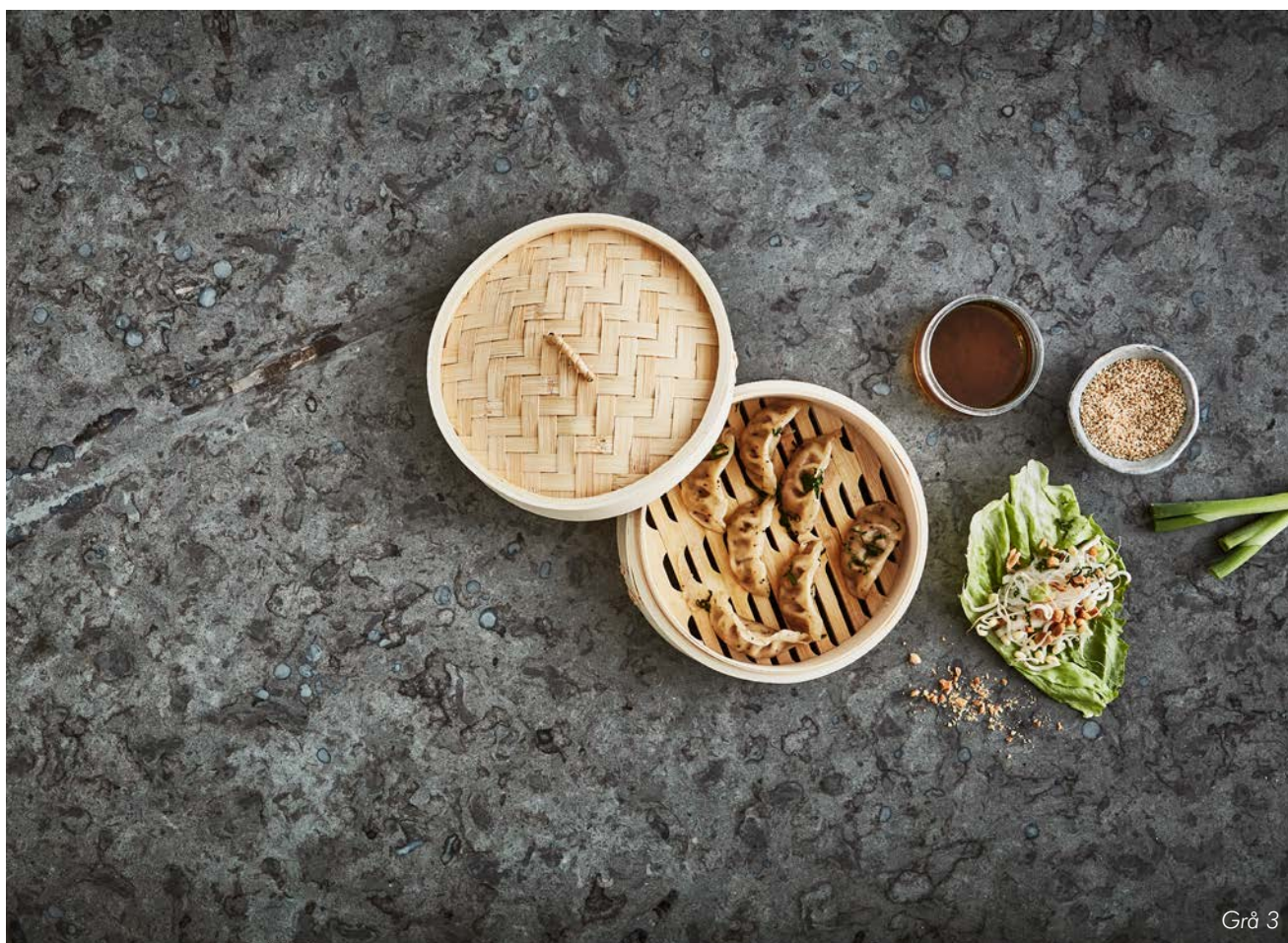
Sammanfattning

Om Röd Ävja finns så måste den presenteras estetiskt och tekniskt enligt ovan, annars kan ingen likvärdighetsbedömning göras.

En jämförelse med Grå Ävja ger inte likvärdighet då det gäller visuella egenskaper.

Kalksten från Kinnekulle

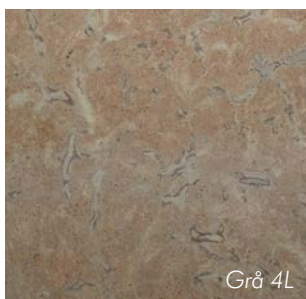
Foto Clive Tompsett för ICA Sverige AB.

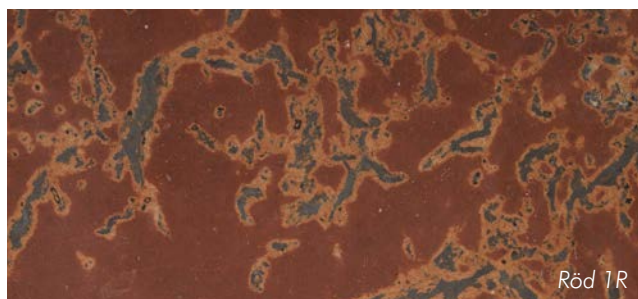
Grå 3

Naturlig

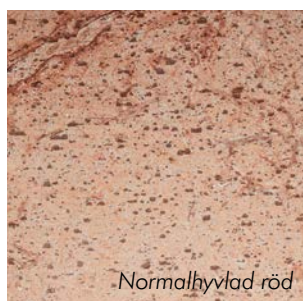
Grå 4L

Röd 1R

Vår slitstarka kalksten som brutits på Kinnekulle i flera generationer är vacker såväl inomhus som utomhus. Med vår yrkesskicklighet kan vi hjälpa dig med allt från det lilla enkla till den svåra renoveringen. Vårt sortiment av kalksten passar till allt från golv, trappor, bänkskivor, murar eller terrassplattor.

**Välkommen att besöka oss på vår nya hemsida
www.thorsberg.se eller via telefon 0510-54 00 56.**

Normalhyvlad röd

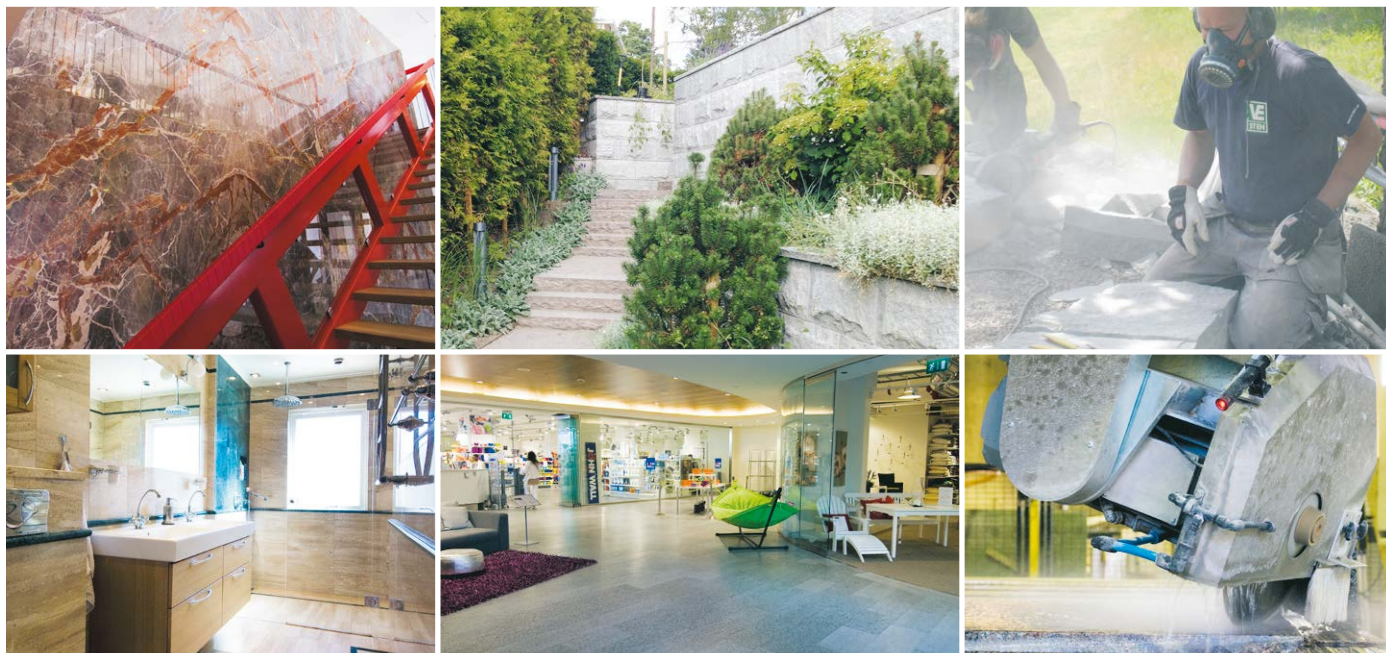
Normalhyvlad grå

THORSBERG
STENHUGGERI AB

TIDLÖS ELLER TRENDIG?

VI HAR STENLÖSNINGAR FÖR ALLA BEHOV

Valter Eklund Stenentreprenader AB är ett specialistföretag som utför alla typer av stenarbeten och stenentreprenader. Bland annat golv, fasader, trappor, badrum, kök, markbeläggningar, murar m.m.

VE Sten AB med import och egen verkstad. Tillverkar, tillhandahåller och säljer alla typer av stenmaterial. Bland annat golv, väggplattor, gat- & kantsten, markhållar, fönsterbänkar, bänkskivor för kök och badrum, trappor, beklädnader, fasader, murar m.m.

KUNSKAP OCH TRADITION SEDAN 1938

VALTER EKLUND KONCERNEN

Korgvidegränd 5-7, 162 44 Vällingby

Tel: 08-38 03 30, Fax: 08-38 56 38

Mail: info@ve-sten.se Hemsida: www.ve-sten.se

BORGHAMNSTEN AB

Borghamnsvägen 3
SE-592 93 Borghamn

Tel: +46 143 20 210
Fax: +46 143 20 233
info@borghamnsten.se
www.borghamnsten.se

BORGHAMNSTEN

Svensk natursten. Exklusiv. Fullis.

Ekebergsmarmor • Brännlycke-
marmor • Borghamnskalksten.
Fasader, golv och trappor mm för
såväl inne- som utemiljöer.

**NILSSONS STENHUGGERI
& GRAVVÅRDSFABRIK AB**

Industrivägen 17
SE-294 39 Sölvesborg

Tel: +46 456-155 55
info@nilssonssten.se
www.nilssonssten.se

**NILSSONS
STENHUGGERI**

Yrkesskicklighet, kunskap
och erfarenhet sedan 1901.

DALA STEN AB

Kalkbruket
521 62 Stenstorp

Tel: +46 500 451 132
info@dalasten.se
www.dalasten.se

www.dalasten.se

Sten för interiör och exteriör. Golv-
plattor, fönsterbänkar, bänkskivor,
trappor, fasad och marksten.

NORDSKIFFER AB

Verkstadsgatan 2 B
SE-263 39 Höganäs

Tel: +46 42 33 13 98
info@nordskiffer.com
www.nordskiffer.com

Experter på skiffer för
fasad, golv, tak och mark.

GRUVTEKNIK AB

Saxdalsvägen 2
SE-771 65 Ludvika

Tel: +46 240 374 95
Fax: +46 240 376 58
info@gruvteknik.com
www.gruvteknik.com

Nya och begagnade maskiner
samt reservdelar för borrar,
kilning och sprängning i berg.

**NORRKÖPINGS
STENINDUSTRI AB**

Box 120 52
SE-600 12 Norrköping
Tel: +46 11 12 13 80
Fax: +46 11 10 19 12
info@stenindustri.se
www.stenindustri.se

Vi levererar och monterar:
granit – kalksten – marmor –
skiffer – gravvårdar.

VILL DU OCH DITT FÖRETAG OCKSÅ SYNAS HÄR?

Kontakta Kai Marklin

Tel: +46-(0)70 594 71 95
annons@sten.se

**NÄRKESTEN
ENTREPRENAD AB**

Box 62
SE-692 21 Kumla
Tel: +46 19 58 25 20
Fax: +46 19 58 19 90
mail@narkesten.se

Stenhuggning – restaurering –
montering. Utför allt inom
branschen i hela Norden.

MATEK AB

Norra Zinkgatan 3
SE-271 39 Ystad

Tel: +46 411 55 57 25
magnus.lasson@matek.se
ola.randefalk@matek.se
www.matek.se

Diamantverktyg
& maskiner
för sten & betong.

**ORSA
STENHUGGERI AB**

Gruvbacksvägen 4
SE-794 91 Orsa

Tel: +46 250-550 330
info@orsasten.se
www.orsasten.se

Bryter och bearbetar
Orsasandsten till byggnadssten,
fasadsten, restaurering mm.
Tillverkar och levererar gravvårdar.

NA STENTEKNIK AB

Sirbo 160
SE-693 94 Åtorp

Tel: +46 730 41 90 60
per@nastenteknik.se

NY ÄGARE – SAMMA KRAMLOR!

PERSSONSTEN

Yxhultsvägen 44
SE-692 72 Kumla

Tel: +46 19 57 29 00
Fax: +46 19 57 25 43
info@perssonsten.se
www.perssonsten.se

Stenhuggeriet
med yrkeskunskap.

SJÖSTRÖM STENFÖRÄDLING AB

Kalkstensgatan 1
SE-387 92 Borgholm
Tel: +46 485-56 15 50
Fax: +46 485-56 31 38
info@sjostromsten.se
www.sjostromstenforadling.se

Vi tar fram inomhus- och utomhusprodukter av öländsk och jämtländsk kalksten. Kunglig hovleverantör.

STENMAGASINET

Fogdevägen 3
SE-183 64 Täby

Tel: +46 8 732 87 00
info@stenmagasinet.com
www.stenmagasinet.se

STENMAGASINET

Allt i svensk och importerad natursten för inne- och utemiljö.
Golv – Fönsterbänkar –
Bänkskivor – Trädgård – Fasader.

SLITE STENHUGGERI AB

Box 52
SE-624 22 Slite

Tel: +46 498 22 03 49
Fax: +46 498 22 22 50
info@slitesten.se
www.slitesten.se

Allt i gotländsk kalksten. Modern fabrik, duktiga hantverkare. Byggnadssten, trädgårdssten, stenrestaurering.

STRIXEN AB

Samlarvägen 4
SE-281 43 Hässleholm

Tel: +46 709-99 09 95
info@strixen.se
strixen.se

STRIXEN
STENENTREPRENAD

Natursten är vårt material.

STENENTREPRENADER I HÄSLEHOLM

Helsingborgsvägen 8
SE-281 49 Hässleholm

Tel: +46 451 457 70
info@stenentreprenader.se
www.stenentreprenader.se

Ledande i Norden på fasad- och golvmontage. Leverantör av natursten från hela världen.

THORSBERG STENHUGGERI AB

SE-533 94 Hällekis

Tel: +46 510-54 00 56
Fax: +46 510-54 00 67
info@thorsberg.se
www.thorsberg.se

THORSBERG STENHUGGERI AB

Kinnekekullekalksten, marmor och granit. Golv, trappor, köks- och fönsterbänkar, trädgårdsmiljöer, fasader.

STENFIRMA LAPITAL AB

Symmetrivägen 19
SE-196 37 Kungsängen

Tel: +46 8 770 70 70
info@lapital.se
www.lapital.se

Granit, marmor och kalksten. Högsta kvalitet till bästa pris. Stockholms modernaste verkstad.

ZAARSTONE

Arkelstorpavägen 11
SE-290 62 Vilshult

Tel: +46 454 77 10 20
Fax: +46 454 77 10 30
info@zaarstone.se
www.zaarstone.se

ZAARSTONE

Vi är den kompletta naturstensleverantören som kan leverera allt inom naturstensprodukter.

STENKOMPETENS AB

Stora Nygatan 27 B
SE-211 37 Malmö

Tel: +46 40 21 12 30
info@stenkompetens.se

Några timmars beslutstöd bästa investering för arkitekt, konstruktör, beställare.

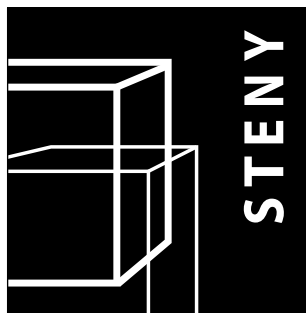
3 x skötselråd för natursten

Sveriges Stenindustriförbund har tagit fram tre nya kortfattade faktablad med skötselråd för sten. Ett handlar om bänkskivor, ett om golv och trappor och ett om hur man tar bort fläckar på natursten. Du hittar faktabladen på www.sten.se » Stenhandboken » skötselanvisningar.

ALLT DU VILL VETA OM NATURSTEN ... OCH LITE TILL!

www.sten.se

STENY AB

Din lokala stenhuggare i hela riket

Tel: +46 46 540 18 88 info@steny.se www.steny.se

Steny AB

stenyab

BRÖDERNA AHLGREN'S MARMORINREDNINGAR AB

Proffs på natursten

Mariero 1
SE-524 91 Herrljunga
Tel: +46 513 401 72
Fax: +46 513 401 90
info@ahlgrensmarmor.se
www.ahlgrensmarmor.se

NORRSTEN

Sundbrogatan 29
SE-937 31 Burträsk

We bring the rock to you

Tel: +46 914 550 01
Fax: +46 914 108 88
info@norrsten.se
www.norrsten.se

JN SVENSK STEN

Fiskaregatan 4
SE-386 50 Mörbylånga

Tel: +46 485 65 90 04
info@svensksten.se
www.svensksten.se

SJÖSTRANDS GRANIT & MARMOR

Slånbärgsgatan 3
SE-722 23 Västerås
Tel: +46 21 18 56 10
Fax: +46 21 30 56 30
info@sjostrandsgranit.se
www.sjostrandsgranit.se

KUNGÄLV'S NATURSTEN AB

Rattgatan 17
SE-442 40 Kungälv

Vi levererar natursten
hem till Dig!

Tel: +46 303 22 66 05
info@knsten.se
www.knsten.se

STENDESIGN STOCKHOLM AB

Rörvägen 51
SE-136 50 Haninge

Tel: +46 8 663 26 63
info@stendesign.nu
www.stendesign.nu

LANDERNÄS MARMOR AB

Nöbbelövs Mossaväg 1
SE-226 60 Lund
Tel: +46 46 399 660

1 000 råskivor i lager, veckoleveranser från Italien. Egen produktion. Uppmätning, tillverkning, leverans och montering av era bänkskivor.

info@landernas.se
www.landernas.se

STENHUGGARN i Bergsjö AB

Svanbacken
SE-820 70 Bergsjö
Tel: +46 652 710 88
Fax: +46 652 710 89
info@stenhuggarn.se
www.stenhuggarn.se

Bänkskivor och Inredningssten i granit, marmor och Silestone. Även uppmätning och montering. Gravvårdar – traditionellt eller personligt specialutformat.

MARMOR & GRANIT AB

Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad
Tel: +46 44 21 34 40
Fax: +46 44 21 33 08
info@marmorgranit.se
www.marmorgranit.se

Inredning, fasad, trappor, golv, bordsskivor, köks- och fönsterbänkar, trädgårdssten, gravvårdar, montering, restaurering, konsult.

STEN & MARMOR I LINKÖPING AB

Tornbyvägen 3
SE-582 73 Linköping

Naturmaterial som håller i generationer till köksbänkar, fönsterbänkar, golv och väggplattor. Proffsmontering, säkra leveranstider, skräddarsydda lösningar.

Tel: +46 13 14 54 34
info@sten-marmor.se
www.sten-marmor.se

Natursten – vår kompetens

Hos oss möts **hantverkstradition** och **ny teknik**

Vår moderna 6-axliga CNC-utrustning formar avancerade stendetaljer.

Slutbearbetning, behugning sker manuellt i vårt stenhuggeri eller ute på restaureringsobjekt.

Våra montörer ansvarar för ett gott slutresultat.

Bänkskivor utformas efter kundens önskemål.

Vattensten i diabas. Vårt stenhuggeri har förverkligat konstnärens idé.

Stenhuggeriets historia i sju välgjorda montrar.

Vi utför

Traditionell handhugning
Avancerad maskinbearbetning
Montering
Måttagning/skanning
Utbildning
Stora och små jobb

Inom områdena

Restaurering
Fasader/portaler
Gravvårdar
Bänkskivor, inredningar
Väggskivor/plattor, konstverk
Tillgänglighetsanpassning

Vi arbetar i

Granit
Diabas
Marmor, kalksten
Skiffer
Täljsten
Sandsten

MARMOR & GRANIT

marmorgranit.se 044-21 34 40

Utveckling och hantverkskunnande

Året som gick blev ett rekordår för S:t Eriks, trots en världsmarknad med begränsad tillgång på natursten. Ett kvitto på att många delar vår syn på en hållbar stenindustri.

I en värld som förändras allt snabbare står vi stadigt i vår övertygelse att hantverks-tradition och utveckling är framtiden. Det är grunden för vår ambition att bli Nordens mest hållbara naturstensleverantör. Vi strävar efter att leverera natursten som är socialt och miljömässigt hållbar – hela vägen från arbetsvillkoren i svenska och utländska sten-brott, till våra kunder.

Läs mer på steriks.se/natursten

POSTTIDNING B

Avsändare:

STEN

Industrigatan 6

SE-291 36 Kristianstad

STENY

Köksbänkar
Golv
Badrum
Inredningar
Bord
Hotell &
restaurang
Kontor
Projekt

... i hela Sverige!

3D-marmorgolv
i Carrara C, Nero
Marquina och
Bardiglio Nuvolato.
Köksbänkar i
Grigio Carnico.

info@steny.se

040-540 1888